

Filozofovanie pre život – život skrze filozofovanie

Učebný text pre študentov pedagogiky

názov publikácie: Filozofovanie pre život – život skrze filozofovanie. Učebný text pre študentov pedagogiky

autor: Mgr. Marek Wiesenganger, PhD.

recenzenti: prof. PhDr. Rastislav Nemec, PhD.; doc. PhDr. Andrej Rajský, PhD.

jazyková korektúra: Mgr. Eva Bačkorová, PhD.

vydavateľ: Pedagogická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave, Trnava, 2021
učebný text k predmetu Filozofická propedeutika

ISBN 978-80-568-0448-3

Učebný text je súčasťou riešenia projektu VEGA č. 1/0056/19.

OBSAH

PREDHOVOR	3
1. FILOZOFOVANIE AKO HĽADANIE ZMYSLU	4
VOVEDENIE DO TÉMY	4
BYŤ ČLOVEKOM – MEDZI NUTNOSŤOU A VZNEŠENOSŤOU	7
PRAMENE FILOZOFOVANIA	14
2. FILOZOFIA A OTÁZKY O PRAVDE	18
VOVEDENIE DO TÉMY	18
PRAVDA V PREMENÁCH.....	23
OTÁZKY NA UVAŽOVANIE	35
3. FILOZOFIA A OTÁZKY O DOBROM ŽIVOTE	36
VOVEDENIE DO TÉMY	36
NIE JE DOBRO AKO DOBRO	38
OTÁZKY NA UVAŽOVANIE	42
4. FILOZOFIA A OTÁZKY O ŽIVOTE V SPOLOČENSTVE.....	43
VOVEDENIE DO TÉMY	43
ŽIVOT V SPOLOČENSTVE V PREMENÁCH.....	44
OTÁZKY NA UVAŽOVANIE	49
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	50
ZOZNAM POUŽITÝCH OBRÁZKOV.....	51

PREDHOVOR

Milé študentky, milí študenti!

Začínate svoje pedagogické univerzitné štúdium. Jeho súčasťou bude aj zoznamovanie sa s „kráľovnou všetkých vied“ – filozofiou. Postupne budete zisťovať, že filozofia bola „domovom, v ktorom sa narodili“ ďalšie humanitné a sociálne vedy, kľúčové pre vaše pedagogické štúdiá napr. psychológia, pedagogika, sociológia a iné. Hoci sú tieto vedy v súčasnosti autonómne, majú vlastné témy a postupy, predsa len, nie sú celkom nezávislé od filozofie, resp. od filozofovania. Práve naopak. Neustále sa k filozofickým myšlienkam vracajú, vedú s nimi dialóg, či polemiky, hľadajú vysvetlenia pre javy a fakty, ktoré skúmajú. To je jeden z dôvodov, prečo má filozofia svoje miesto aj vo vašom štúdiu.

K filozofii možno pristupovať rôzne. V predmete *Filozofická propedeutika* sa budeme prednostne zameriavať na to, čo tvorilo „dušu filozofie“: hľadanie, pýtanie sa, odhaľovanie myšlienok a ideí, na ktorých staviame naše predstavy o sebe, druhých, svete, o dobre, vzťahoch atď. Tento zámer vyjadruje aj nadpis učebného textu: *Filozofovanie pre život – život skrze filozofovanie*. Iste, na to, aby sme mohli viesť dialóg s ideami a myšlienkami, ktoré tvorili a tvoria základy nášho chápania sveta, je potrebné ich poznať aspoň v základnej miere. Ale tam sa naše stretnutia na prednáškach a seminároch nezastavia. Preto aj učebný text nie je systematickým súhrnom filozofických škôl a koncepcií. Jeho zámerom je niečo iné: aby sme spoločne uvažovali, aby sme si kládli otázky, formulovali odpovede v štyroch zásadných témach: 1) pravda, 2) dobro, 3) vzťahovosť/život v spoločenstve, 4) transcendentno. Takto sa budeme pokúšať viesť dialóg s kľúčovými epochami a ideami našich európskych dejín: antikou, kresťanstvom, novovekom a postmodernou.

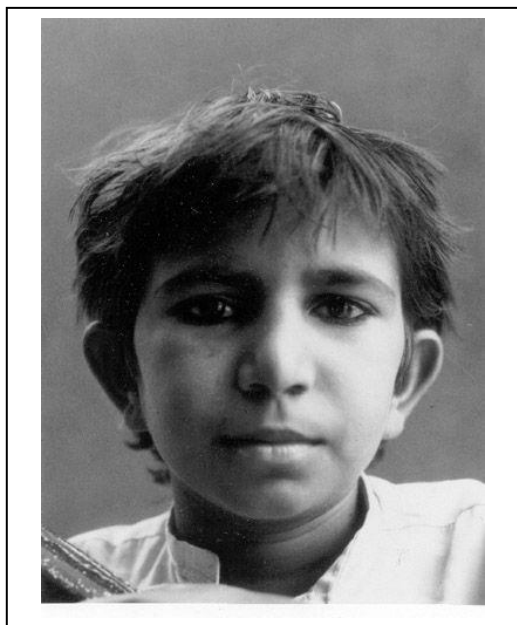
Milé študentky, milí študenti, dúfam, že tento učebný text bude pre vás prínosom a že spoločne strávený čas bude smerovať k cieľu každého skutočného filozofovania: k objavovaniu a prehĺbeniu zmysluplnosti života.

Marek Wiesenganger

1. FILOZOFOVANIE AKO HĽADANIE ZMYSLU

VOVEDENIE DO TÉMY

Na úvod nášho „filozofovania“ uvedieme tri „príbehy“ zo života.

Iqbal Masih (1983-1995)

Narodil sa v Pakistane, v malej dedinke. Mal niekoľko súrodencov, vyrastal bez otca. Keď mal štyri roky, začal splácať dlh vlastnej rodiny, ktorá si požičala peniaze na svadbu jeho staršieho brata. „Splácanie dlhu“ prakticky znamenalo, že sa stal „majetkom“ = otrokom majiteľa továrne na koberce. Malý Iqbal pracoval celé dni otrockým štýlom. Vo veku 10 rokov prvýkrát utiekol zo svojho otroctva po tom, čo sa dozvedel, že nútená práca bola Najvyšším súdom Pakistanu vyhlásená za nezákonnú. Utekol a pokúsil sa nahlásiť svojho zamestnávateľa na polícii. No miestna polícia ho privedla späť do továrne (dostali za neho „náleznú“). Utekol druhýkrát, navštevoval školu pre bývalých detských otrokov a rýchlo ukončil

štvorročné vzdelanie len za dva roky. Iqbal pomohol viac ako 3 000 pakistanským deťom, ktoré boli nútené pracovať, utiecť na slobodu a predniesol prejavy o detskej práci po celom svete. Vďaka jeho aktivitám bolo niekoľko tovární na koberce nútených zavrieť alebo obmedziť svoju produkciu, za čo mu ich majitelia hrozili smrťou. Ich vyhrážky sa naplnili 16. apríla 1995, keď sa vrátil z USA (Iqbal mal 11 alebo 12 rokov). Iqbal sa stal medzinárodným symbolom boja za zrušenie detskej práce...

„Paolo“ (rok 1997)

Rok 1997, Taliansko: Skupina mladých ľudí, ktorí z nadjazdov hádzali kamene na dole idúce autá a spôsobovali vážne nehody, veľké zranenia, smrť, materiálne škody, bola prichytená pri čine, zadržaná, postavená pred súd. Po vypočúvaní prokurátor zdesene konštatoval: *„Hlavy tak prázdne, ako si to nikto z vás nedokáže ani predstaviť. Našiel som prázdno, ničotu.“* S jedným z nich, volal sa Paolo, viedol U. Galimberti rozhovor, v ktorom sa usiloval porozumieť dôvodom, zmyslu toho, prečo to tí mladí robili. Snažil sa porozumieť ich hodnotám, životnému štýlu. Paolo na mnoho jeho otázok odpovedal slovami: nič; nikto; všetci; som taký normálny; som taký, ako ostatní; žijem bežný život; nič vážne sa nestalo atď. Galimberti to zhrnul nasledovne: *„Mal som pocit, že som sa ocitol v príbehu, kde som nemal čo robiť, teda rovnaký dojem, aký mi zdieľal Paolo v súvislosti s jeho príbehom. Ale Paolo na mňa zapôsobil ešte aj iným dojmom, dojmom človeka, ktorý nijako nesúvisí ani sám so sebou. Áno, iste, zatkli ho. Šiel na súd, bol vo väzbe, stál pred prokurátorom a potom pred bratom v priamej konfrontácii. ALE KTO TO BOL? Osemnásť rokov mu hovorili Paolo. Aj ja som mu tak hovoril. Ale KTO BOL PAOLO? Podľa neho „taký, ako ostatní“. Niečo pomerne nevýrazného, čo vo svojej nevýraznosti predtým*

vyhľadávalo spoločnosť, priateľstvo, lásku a čo teraz hľadá útočisko“ (spracované podľa U. Galimberti, 2013, s. 93-101).

Vznešenosť môjho života – „Prvýkrát“

V roku 2012 dostali študenti učiteľských a vychovávateľských odborov 1. ročníka našej univerzity na seminári za úlohu napísať reflexiu na tému **Vznešenosť môjho života**. V tejto reflexii sa mali zamyslieť nad tým, čo to je vznešenosť ľudského života, v čom vnímajú seba samých a svoj život ako hodnotný, vznešený. Následne mali tvrdenia o vlastnej výnimočnej hodnote (vznešenosti) zdôvodniť. Výsledkom tohto zadania, napriek tomu, že o daných témach diskutovali na seminároch, bolo, že drvivá väčšina študentov vo svojich prácach vyjadrila, že mala veľký problém túto tému nejako uchopiť, rozmýšľať nad ňou a následne ju aj spracovať. Výrazným nečakaným zistením bolo, že viac ako 80% študentov bez toho, aby boli k tomu vyzvaní, napísalo v texte reflexie, že **sa nikdy v živote nad touto témou nezamýšľali**, resp. že sa nad ňou práve vďaka zadanej úlohe zamysleli **prvýkrát**.

Ak sa zamyslíme nad uvedenými príbehmi života, môžeme si položiť otázku: *Čo majú tieto príbehy spoločné?* Nazdávame sa, že všetky tri veľmi zaujímavo poukazujú na istú **špecifickosť ľudského života**.

Najprv si všimnime život pakistanského chlapca. Rástol, pracoval, jeho život ubiehal v pomerne stereotypných a brutálne neľudských podmienkach. Až nastala zmena. Iqbal vďaka jednej organizácii zistil, že je ľudskou bytosťou, že je „dieťaťom s právom nepracovať“. Tieto informácie spôsobili rozhodujúci prevrat v jeho živote. Objavil a porozumel, že jeho život otrocka nie je zmysluplný. Všimnime si, išlo o silu idey, ktorá novým spôsobom objasnila to, kým bol. V očiach rodiny bol „pracovnou silou“, v očiach majiteľa továrne bol „otrokom“, a predsa on objavil, že je v prvom rade „človekom – dieťaťom“. Všimnime si, že táto zmena nebola zapríčinená zmenou jeho tela, jeho majetku a pod. Nie, **navonok to bol stále ten istý Iqbal** a predsa, idea slobody umožnila, aby sa **do centra jeho života dostali schopnosti, ktoré dovtedy akoby neexistovali**. Jeho život dostal zásadne nový zmysel.

V prípade Paola sa takýto životný obrat neodohral, ale opäť si môžeme všimnúť akúsi dvojúrovňovosť Paolovho života, rozdiel medzi tým, ako Paolo chápe svoj život a tým, kým naozaj je, resp. mohol by byť. Spôsob, akým Paolo objasňuje to, kým je, „je taký normálny“, „som, ako ostatní“. Zmysluplnosť jeho života je práve v tom, byť súčasťou kolektívu (rodina, partia), žiť taký normálny život, čiže nevybočovať zo zvyklostí rodiny a partie. S takouto zmysluplnosťou Paolovho života kontrastuje hľadanie niečoho osobného, jemu vlastného zo strany Umberta Galimbertiho. Všimnime si, že v hre nie je to, čo Paolo dokáže, aký je, čo vie – v hre je to, aký to má všetko zmysel.

K tomu smerovalo aj zadanie seminárnej práce na tému *Vznešenosť môjho života*. Ako môžeme vidieť, súčasná generácia študentov univerzity nám ukazuje, že v ich životoch, v ich doterajšom nadobúdaní a rozvíjaní vlastnej ľudskosti sa nestretli s výzvou uvažovať o zmysle/hodnote vlastného života. Kultúra im nevytvorila priestor a „nevyprovokovala“ ich, aby museli nad týmito témami premýšľať a aby sformulovali odpoveď, ktorej súčasťou by bola

zmena ich života (tak, ako to je napr. súčasťou rituálu). Náročnosť témy, ktorú študentky a študenti často opisovali, ale najmä ich vyjadrenie, že sa nikdy predtým hlbšie nezamýšľali, dotvára kontext pre základnú špecifickosť ľudského života: **to, že sa narodíme ako ľudské bytosti ešte automaticky neznamená, že náš ľudský potenciál aj využijeme a že sa nám podarí žiť zmysluplný ľudský život** (ako sa o tom, žiaľ, často presviedčame).

Rozdiel medzi niečím, čo nám je dané (napr. to, že sme ľuďmi) a jeho zmysluplným uskutočňovaním (prežívať krásny život) môžeme dobre uviesť aj na príklade z bežnej triedy. Fenomén, s ktorým sa môžeme často stretnúť, je nuda. Jednoducho žiakov to nebaví. „Učenie stráca príťažlivosť a rozmer osobnej citovej zaangažovanosti na dobývaní zaujímavého sveta vedenia.“ (Rajský, 2009, s. 161). Žiaci nemajú záujem o nejaký predmet alebo možno aj o školu a vzdelanie ako také. Povedali by sme, normálny fakt. Otázka však je: Je možné, aby žiaci boli nadšení zo školy? Aby mali chuť chodiť do školy, aby túžili nielen vedieť, ale najmä hľadať, skúmať, uvažovať, viesť dialóg? Povieme si, možno áno, ale iba za istých podmienok (a hneď by sme najradšej dodali: na Slovensku je to nemožné). V každom prípade „nadšenie zo vzdelávania“ nie je nič samozrejmé ani nevyhnutné. Nadšenie nevzniká len preto, že dieťa má schopnosť sa učiť alebo preto, že „chodí do školy“ (podobne ako len „chodenie s niekým“ nás automaticky neurobí priateľmi a partnermi). Naopak, prebudenie nadšenia súvisí so záujmom, túžbou, hľadaním, objavovaním, nachádzaním. Strohá vedomosť sa stáva prameňom nadšenia, ak to už nie je iba vedomosť, poznatok, ale nejako súvisí so svetom zmysluplnosti, významnosti, pocitom tajomna, veľkoleposti. To, čo chceme zdôrazniť je fakt, že nadšenie nie je nutnou súčasťou vzdelávania, ale súčasne je možné, aby bolo jeho súčasťou. Jeho prítomnosť je znakom zmysluplného vzdelávania sa.

Všetky uvedené príklady poukazujú na isté bytostné, životné napätie, ktoré sa týka nášho života a ukazuje na dva zásadne odlišné významy „byť človekom“. **Na jednej strane napätia je ľudskosť, ktorá je daná samotným biologickým faktom** – vznikli sme ako ľudia, narodili sme sa ako ľudia, máme ľudské telo, ľudské schopnosti = sme ľudia (tzv. koncepcia univerzálnej ľudskej prirodzenosti – tu kdesi má svoje korene napr. koncepcia všeobecných ľudských práv). **Na druhej strane** tohto tvorivého napätia stojí **koncepcia ľudskosti, ktorá si všíma to, ako žije bytosť označovaná slovom „človek“**, či to, čo robí, aká je, je uskutočňovaním ľudských možností. V centre tejto koncepcie je hľadanie zmysluplného ľudského života. Ide o napätie medzi základnou danosťou (nutnosťou) byť človekom a možnosťou byť človekom:

nutnosťou nejakým byť, niekým byť, akousi bezprostrednou, neprekonateľnou **závislosťou, odkázanosťou** na vonkajšie okolnosti, na genetické, psychické a sociálne **danosti**

a

možnosťou spolurozhodovať o sebe, **objavovať** svoje schopnosti v autentickosti, **slobodne a iniciatívne spoluvytvárať** vlastný život.

Filozofia, filozofovanie pramení práve z takého tvorivého napätia medzi danosťou a možnosťou, medzi ukotvením a slobodou. V hre nie sú vedomosti o filozofii, ale samotný život, to, kým sme a kým budeme, a akým bude svet, ktorý spolutvoríme.

BYŤ ČLOVEKOM – MEDZI NUTNOSŤOU A VZNEŠENOSŤOU

Aby sme hlbšie objasnili, čo táto jedinečná – filozoficky otvorená - danosť človeka znamená a súčasne v čom je problematická, priblížime ju z troch hľadísk:

- A) z historického hľadiska (obdobie súčasnej postmodernity);
- B) z antropologického hľadiska;
- C) z pedagogického hľadiska.

A) HISTORICKÉ HLÁDISKO – Postmoderna a otázka „zábavného zmyslu“.

Položme si nasledovnú otázku: ***Ako je to dnes s hľadaním a uskutočňovaním zmysluplného ľudského života? Ako to súvisí s filozofovaním? Je táto téma významnou a kľúčovou vo verejnom živote, napr. pri výchove alebo pri riešení rôznych spoločenských otázok?***

Odpovede, ktoré ponúka tzv. postmoderná kultúra, sú značne problematické. Analýzy G. Lipovetského (2008, 2013) aj Z. Baumana (1995) poukazujú na to, že otázka o zmysle sa akosi zredukovala na otázky o dostatočnom prežití, resp. o prežití postavenom na konzumácii, experimentovaní, okúzlení (narcizmus), hraní sa, ponevieraní, „očumovaní“ života, prechádzaní z miesta na miesto, zo vzťahu do vzťahu, zo zamestnania do zamestnania.

Hľadanie zmysluplnej ľudskosti sa nielenže stalo súkromnou záležitosťou (dôraz na autenticnosť, originalitu, sebaujadrnenie), ale prešlo aj zásadnou premenou: kým pre modernu (najmä v jej kolektivistickú a totalitnú verzii) platila zásada: „**nemysli (príliš), buď kolektív, národ, spoločnosť!**“, v postmoderne sa to mení na: „**nemysli (príliš), užívaj života!**“.

Mohli by sme to zhrnúť nasledovnými slovami G. Lipovetského (2008). V postmodernom prístupe k životu „*dochádza k zásadnej antropologickej mutácii (...). Nastáva nové štádium individualizmu: (...)jedinec nadobúda doteraz nevídaný vzťah k sebe a k svojmu telu, k blížnemu, k svetu i k dnešnej dobe*“ (s. 80). Spoločný život je v takomto kontexte chápaný ako forma terapie, v ktorej nie je dôležité to, čo nás spája alebo pocit vlastnej užitočnosti pre druhých, ale skôr možnosť riešiť svoje súkromné problémy prehovorením v prvej osobe. V takomto procese sa ukazujú podstatné črty narcizmu: „*vyjadrovanie čohokoľvek, prednosť komunikácie ako činnosti pred obsahom zdieľania, ľahostajnosť k obsahu, hravé pohlcovanie zmyslu, komunikáciu bez účelu a bez publika, ktorej hlavným príjemcom je sám hovoriaci*“ (s. 22-23). Kým bola teda moderná doba posadnutá výrobou a revolúciami, postmoderna je posadnutá informáciami a (seba)vyjadrením. Práve sebaujadrnenie vedie k jednému z paradoxov narcizmu, pretože „*čím viac sa zaoberáme svojím Ja, čím viac sa mu venujeme a interpretujeme ho, tým viac vzniká otázok a tým väčšia je neistota. (...) vlastné Ja (...) sa teraz paradoxne zbavuje rôznych vrstiev a vlastnej identity (...) dochádza k vymiznutiu podstaty*“ (s. 89 – 90).

Ak dobre čítame predošlé analýzy, je zrejmé, že **otázka o zmysle je z hľadiska postmoderného prístupu značne okrajová**. Inak povedané, zdá sa byť **príliš špekulatívna, príliš náročná a príliš riskantná**. Veď načo nám bude odpoveď, keď zajtra už nebudeme tam, kde sme, keď možno práve zajtra, práve chvíľku potom, ako sme sa náročne dopracovali k nejakej odpovedi, sa

rozhodneme reagovať na novú ponuku od života a zmysel nášho života sa opäť raz ukáže ako príliš teoretický a prakticky nepoužiteľný.

O kríze zmysluplného života nepíšeme náhodou. Veľmi úzko súvisí práve s krízou filozofického prístupu k životu. Za mnoho príkladov uvedieme len jeden, typický...

Na začiatku štúdia na univerzite si možno nie raz položíme takúto (a jej podobnú) otázku: „**Na čo mi bude filozofia?**“ Z pohľadu súčasného štýlu života, ale aj z pohľadu normálneho „praktického“ učiteľa sa javí zbytočná, nepraktická, neužitočná, odtrhnutá od života, zbytočne namáhavá a pod. Z pohľadu študenta pedagogiky možno „**zabitý čas vecami, ktoré nikdy nepoužije v práci so žiakmi**“.

Akokoľvek, zdá sa, akoby sa filozofia stratila. Alebo sme zabudli, kde ju možno nájsť... Je akoby v hĺbinách zeme, akoby v starej bani, v ktorej sa už storočia neťaží a všetky štôlne a chodby sú zahádzané spadnutými kameňmi a zarastené burinou. Nestretávame sa bežne s filozofmi, s ich knihami, nečítame bežne filozofické eseje, nepýtame sa filozofov na radu. Tí, ktorí riadia štáty sa nepýtajú filozofov na ich názor, veľké rozhodnutia medzinárodných inštitúcií sa málokedy konfrontujú s filozofmi. **Zdá sa, že dokážeme náš bežný život žiť dobre aj bez filozofie. V bežnom živote a v bežných situáciách vieme, ako sa zachovať, ako reagovať, čo robiť** (pekne o tom píše v prvých kapitolách A. Rajský, 2021). Vieme, ako na to, keď sme hladní, keď chceme ísť von, keď si chceme niečo kúpiť. Zdá sa, že nám **stačia akési návody na dobrý život**. Faktom však je, že náš dnešný spôsob života a názorov, má svoje filozofické korene, hoci si to zvyčajne vôbec neuvedomujeme. Ak by sme však použili obraz starobylej bane, mohli by sme povedať, že stále používame to, čo sme kedysi dávno vyťažili. Stále vyrábame veci z rudy, ktorá sa kedysi ťažila, len už nevieme, kde sa zdroj tejto rudy nachádza. **Zdá sa však, akoby nemalo príliš veľký zmysel hľadať skutočný zmysel ľudského života, veď každý ho snáď nejaký má a nejakú nájde.**

A predsa takýto pohľad „narúšajú“ naše každodenné **túžby po pekných, hlbokých vzťahoch, priateľstvách, skutočnej láske, starostlivých rodičoch a starostlivých deťoch, zmysluplnej práci a partii** atď. Túžba, ktorej naplnenie nezávisí len od nás alebo len od nášho presvedčenia, názoru. Ide v nej totiž o niečo, čo nás bytostne presahuje a súčasne vyžaduje zaangažovanosť našich skutočne ľudských schopností. *Avšak je niečo takéto ešte vôbec možné z hľadiska postmoderného prístupu?*

Postmoderný prístup, vyrastajúci zo sklamaní a kritiky moderny, ktorej ambíciou je všetko ovládnuť a všetko priviesť k dokonalosti, tu naráža na svoje vlastné východiská. Postmoderná ponuka „ľahkej, bezstarostnej a prispôsobivej ľudskosti“ (Bauman, Lipovetsky) nedokáže udržať pri živote základné formy zmysluplného ľudského života: priateľstvo, solidaritu, spravodlivosť, zaniatenosť pre výnimočnosť. Postmoderna nepozná „cestu“ k tomu, ako uskutočniť túžby, ktoré vyjadrujú vznešenosť ľudského života, pretože nemá ambíciu zostúpiť k prameňom týchto túžob. Jednoducho povedané, skutočné kamarátstvo nie je možné postaviť na individuálnych snoch a plánoch. Kamarátstvo nezačína v nás, ale v objavení daru, ktorým je ten druhý pre nás. Je to niečo, čo nás presahuje a súčasne od nás vyžaduje plné nasadenie.

Súčasná doba je pre nás výzvou práve preto, že sa **akoby zriekla možností hľadať skutočnú ľudskosť**. Akoby ju to príliš nezaujímalo, nevytvára k tomu podnety, nepožaduje sa to od nás. **Akoby sa to všetko skutočne ľudské dokázalo uskutočniť automaticky, prípadne technologicky, mediálne-virtuálne**. Základnou otázkou, ktorú si opätovne môžeme položiť je, či je práve to postmoderné skutočne hlboko, vznešene ľudské. Takto nám filozofický prístup, ktorý pramení z našej otvorenosti hľadať to skutočne ľudské, otvára novú perspektívu na to, čo je okolo nás. Postmodernú realitu môžeme podrobiť filozofickému skúmaniu, s čím súvisí, že už nebude akýmsi nespochybniteľným faktom. Súčasný svet s jeho princípmi môže byť špecifickým východiskom pre opätovné hľadanie a uskutočňovanie zmysluplnej ľudskosti.

Dobрым príkladom je hlbšie uvažovanie nad vyššie položenou otázkou o zmysle filozofie pre štúdium pedagogiky. Aký je význam danej otázky? **Čo otázka o „nezmysle filozofie“ hovorí o nás?** Iste, bežne sa ňou myslí spomínané pozastavenie sa nad „zbytočne stráveným časom a vyhodenu energiou“. No práve toto v sebe ukrýva aj **hlbší rozmer**. Ide o starosť o vlastný čas, energiu, štúdium. Nie je nám jedno, čomu sa budeme musieť venovať! Daná otázka môže byť preto nielen vyjadrením nezmyselnosti, ale práve naopak, **vyjadrením nenájdenej zmysluplnosti**. Z takéhoto hľadiska vyjadruje teda snahu porozumieť zmysel. Zmysel napr. vzhľadom na obraz, ktorý máme o tom, kto je to učiteľ, vychovávateľ, ale tiež aj zmysel predpokladaného vynaloženého úsilia (a nebude veru malé...). Je to teda aj **otázka o porozumení toho, čo nás čaká, hodnoty času, ktorý strávime zaoberaním sa istými činnosťami** atď. A tu, prekvapivo, sa už nachádzame vo víre filozofovania. Čiže, povedané trochu inak, samotný fakt, že si spontánne (!!!) položíme otázku, ktorá nám najprv príde ako veľmi praktická, hovorí o niečom hlbšom, „nepraktickom“, konkrétne o hodnote, zmysle nášho vlastného života. Otázka o zmysle filozofie v štúdiu pedagogiky je teda istou formou filozofovania. A sme tam, kde sme ani neplánovali byť: **Vitajte vo filozofovaní!:**)

B) ANTROPOLOGICKÉ HĽADISKO – Človek ako filozofická bytosť.

Žiť zmysluplný ľudský život je výzvou pre ľudí v každej dobe. Ako sme ukázali, aj tá súčasná, postmoderná, nejakým spôsobom na túto výzvu reaguje. Otázne je, či jej odpovede a prostriedky, ako zmysluplnosť dosiahnuť, vyjadrujú to, čoho sme ako ľudia schopní, či v nej nachádzame skutočnú ľudskosť. Pozrime sa preto hlbšie na samotného človeka a položíme si otázku: **čo vlastne znamená jeho schopnosť pýtať sa na zmysel vlastného života, ako aj na zmysel života druhých a sveta, v ktorom žije**. Čo táto otázka hovorí o samotnom človeku?

Ako sme ukázali, ľudská bytosť dokáže **nielen prežívať vlastný život, ale nejakým spôsobom má schopnosť si vlastný život „usporadúvať“, riadiť. Máme možnosť hľadať a nachádzať zmysluplné porozumenie všetkých tých daností a faktorov, ktoré tvoria náš každodenný život**. Čiže, človek je taká bytosť, ktorá „nemusi“ byť len „vec medzi vecami, bytosť medzi bytosťami“. Človek má totiž schopnosť rozlišovať medzi realitou a tým, ako túto realitu chápe (D. Rybák, 2019). „Nemusíme“ byť len pevnou súčasťou kolobehu sveta. Náš život „nemusi“ spočívať iba v tom, aby sme nejakou reagovali na vonkajšie alebo vnútorné podnety. „Nemusíme“ byť nimi nevyhnutne podmienení.

Príklady:

- 1) Vonkajší podnet: Spolužiak, náš dobrý kamarát, je v konflikte so starším žiakom zo školy. Problémom je, že ten starší sa predbehol. Každý sa bojí do toho zasiahnuť, pretože pri

staršom je aj jeho partia, ktorá evidentne „pomôže“, keď bude treba. V tejto situácii, keď pociťujeme potenciálne ohrozenie, môžeme reagovať rôzne. Možné riziko a potenciálna bolesť nie sú jediným faktorom, na základe, ktorého môžeme reagovať.

- 2) Vnútorňý podnet: Ráno sa prebudím a cítim hlad. Tento telesný podnet však nemusí znamenať okamžité hľadanie a prípravu potravy (raňajok). Mám možnosť ísť najprv pozdraviť rodičov, postarať sa o niekoho, kto je odkázaný na pomoc – a to aj napriek tomu, že som „príšerne hladný“.

Dokonca, môžeme povedať, že ľudský život nemusí spočívať iba v tom, aby sme zabezpečili naše samotné prežitie. Čiže, aby sme boli „sluhami“ našich životných potrieb. Takýto život zameraný na uspokojovanie potrieb bol v antickom období označovaný ako „zanepřázdnenosť“, či „ustaranosť“ (gr. *aschólia*). Protikladom k tejto forme života bolo niečo, čo v antike označovali pojmom „bez-starostnosť“ (gr. *scholé*). Išlo o hľadanie a uskutočňovanie vznešeného, ušľachtilého, veľkolepého ľudského života, ktorého veľkosť nebola daná veľkosťou majetku, sociálnej významnosti, užívaním si života a pod. (= život ustaranosti). V tomto smere si môžeme všimnúť, ak by sme sa pozreli na všetko, čo človek robí, že starosť o životné potreby nedokáže objasniť a zdôvodniť množstvo „neužitočných“, a predsa veľkolepých ľudských aktivít a skutkov. Úžasné umelecké výkony a diela, veľkolepé prejavy ľudskej solidarity, obdivuhodné prekonávanie hraníc v športe. **Ako je však možné, že človek nie je „zviazaný“ so svetom vecí a životnou potrebou prežiť?**

Je to dané tým, že človek má schopnosť a možnosť premýšľať, pýtať sa, hľadať. Je vo svojej podstate **otvorenou bytosťou**, z čoho premení možnosť (nie nutnosť!) klásť si otázky typu:

Kým naozaj som? Kto naozaj som?

Kým by som mohol byť?

Akým sa stanem, keď sa budem takto správať?

Prečo by to malo byť takto a nie inak?

Prečo je svet taký, aký je? A hlavne, aký by mohol byť?

V jadre našej otvorenosti je, že **to, kým sme, aký svet tvoríme, aké vzťahy žijeme, nám nie je dané akosi predurčene, ale ako možnosť**. Jednoducho, človek má možnosť pristupovať k svetu nie ako k nezmeniteľnému faktu, ktorý môže iba opisovať, ale má **schopnosť svet spolu-vytvárať**. Svet nie je pre nás iba danosťou, ale aj výzvou, otázkou. Aristoteles v tejto súvislosti hovorí, že človek má schopnosť skutočne tvoriť niečo nové, niečo, čo nie je nutným výsledkom predošlého vývoja (P. Aubenque, 2003). Podobnú myšlienku nachádzame aj v kresťanstve, podľa ktorého je človek, ako Boží obraz, spolutvorcom sveta, nakoľko Boh-Stvoriteľ mu zveruje svet, aby ho pomenoval a spravoval. Ľudská bytosť má schopnosť a možnosť byť iniciatívnu (H. Arendtová, 1994), proaktívnu (S. Covey, 2010), nielen reaktívnu, závislou.

Znamená to, že **dokážeme ísť za hranice toho, čo bez-prostredne vidíme, čo prežívame, čo vieme**. Svet, ktorý nás obklopuje nemusí byť samo-zrejмый, evidentný (a vlastne ani nie je, a to aj vtedy, keď si to neuvedomujeme, porov. D. Rybák, 2019).

Pekne je to vidieť vo výchove malých detí, ktoré sa ešte len zoznamujú s „dospeláckym“ svetom zmyslu predmetov a činností, ktoré ich obklopujú. Napr. zrazu vidíme malé dieťa, ako si zoberie „vzácnu vázu po dedkovi“ a začne ju oblepovať papierom, lebo ju chce skrásiť, fixkou kreslí kvetinky po skrini, aby bola krajšia, pílkou skúša rezať do kuchynskej linky, lebo je to zaujímavé... učíme deti, že „cikať“ sa nemôže hocikde, ale sú na to špeciálne miesta a predmety, ktoré teda v žiadnom prípade neoblizujeme, alebo... Všimnite si ten rozdiel medzi svetom „vecí“ a ich „zmyslom“. Z mnohých situácií je zrejmé, že „zmysel“ nie je samozrejmý. Podobne by sme sa mohli zamyslieť nad priateľstvom. Má každý z nás schopnosť byť priateľom, správať sa priateľsky? Jasný. A robíme to? Je to také samozrejmé, že sa, ako nám roky pribúdajú, stávame lepšími a lepšími priateľmi? atď.

Nám ľuďom sa isté aspekty zmyslu sveta neodkrývajú automaticky, nie sú samozrejmé, čiže „zrejmé samé od seba“. To, čo je potrebné, je začať tento zmysel hľadať, klásť si otázky. Otvorenosť, kladenie otázok, hľadanie odpovedí nám otvára nové významy a perspektívy sveta a života. To „normálne“, „dobře známe“, zaužívané, jasné, dostáva hlbší alebo aj úplne nový zmysel. Presnejšie vieme, čo to znamená, ale aj čo to už neznamená. Vieme sa v danej oblasti zorientovať, konať, správnejšie reagovať.

V tomto všetkom sa ukazuje, že okrem schopnosti človeka získať a zapamätať si informácie, či naučiť sa s vecami, zvyklosťami, etiketou „zaobchádzať“, teda správne ich používať, je tu ešte niečo viac. Je tu aj **rovina zmyslu, ktorá nám ukazuje, ako to všetko súvisí s ľudským životom. Dáva nám odpoveď na otázku, prečo sa niečo máme učiť, prečo nejakými máme byť alebo nebyť, prečo niečo máme alebo nemáme robiť.** Vďaka našej otvorenosti a otázkam zisťujeme, ako to všetko súvisí s plnohodnotným, naplneným ľudským životom (gr. *eudaimonia*, ang. *flourishing*).

Aký je rozdiel medzi dobrým a veľkým učiteľom? pýta sa Raniero Regni vo svojej hlbokjej eseji o vzťahu medzi učiteľom a žiakom. „*Pomáha ti nadobudnúť vlastný štýl – rozlišovací znak toho, čím si v tom, čo robíš. Tým, že vlastní a ukazuje to, čo je jeho, pomáha ti dosiahnuť to, čo je tvoje. Dobrý učiteľ poskytuje uspokojivé vysvetlenia, veľký učiteľ zneisťuje, spôsobuje nepokoj, vyzýva ku kladeniu námietok.*“ (R. Regni, 2011, s. 147). Čo však znamená zo strany veľkého učiteľa zneisťovať a čo znamená dávať uspokojivé vysvetlenia (dobrý učiteľ)? Odpoveďou je práve príbeh Alberta Camusa, ktorý ako chlapec vyrastal na predmestí v Alžírsku, ovládal akýsi dialekt spisovnej francúzštiny a po niekoľkých rokoch života sprevádzaný svojimi učiteľmi – spisovateľmi získava Nobelovu cenu za literatúru. Ako je niečo také možné? Ak by ho jeho učitelia naučili správne ovládať francúzsky jazyk, ak by mu odovzdali presne „definované“ vedomosti, ktoré by on vedel zopakovať a používať – boli by to naozaj dobrí učitelia. Presne by sme pri nich vedeli, čo máme vedieť a prežívali by sme vedomie istoty, ak by sme to vedeli zopakovať. No Albertovi učitelia mu dali niečo oveľa viac. Položili mu otázku, na ktorú mu nemohli dať „presnú“ a „jasnú“ odpoveď. Bola to otázka, ktorou oni sami žili, ktorú si oni sami kládli: *Ako dokážem písať najlepšie, ako viem?* Práve ich zanietenosť pre hľadanie odpovedí na túto otázku ich robila obdivuhodnými, veľkolepými. Ich život bol neustálym kladením tejto otázky a hľadaním odpovede. A túto otázku položili aj malému žiačikovi Albertovi. On, vďaka hľadaniu odpovedí, ktoré neboli nijako dopredu definované, ktoré bolo potrebné hľadať aj za cenu omylov, rozvinul v sebe svoj spisovateľský talent...

Ako môžeme vidieť, **filozofovanie** nie je primárne o vedomostiach. Je vyjadrením **takého chápania človeka, ktoré sa neuspokojuje s tým, že človek je schopný zapamätať si, opakovať, byť slušným, naučiť sa niečo vyrábať, používať konkrétne výchovné či vzdelávacie metódy.** Filozofovanie vyjadruje našu schopnosť pýtať sa na zmysel, hľadať ho, žiť podľa neho, prekonávať iba to, čo zdá byť ako nepopierateľný fakt. Nie je to však hľadanie pre hľadanie. Ale **hľadanie toho najlepšieho** (Aristoteles by povedal „najvyššieho dobra“), čiže smerovanie k stále väčšej plnosti, ktorej sme schopní. V istom zmysle teda o bytostnú tému pre človeka.

C) PEDAGOGICKÉ HLADISKO – Človek ako filozofujúca bytosť.

V predošlom texte sme sa zaoberali tým, ako súvisí otázka o zmysle s tým, aký život žijeme ako ľudia, resp. s tým ako skutočne ľudsky dokážeme žiť.

Ďalšími dôležitými otázkami sú:

- *Ako sa to stane, že niekto konkrétny nielen žije, nielen prežíva, ale hľadá, ako žiť skutočne dobre?*
- *Ako sa to teda stane, že niekto dokáže akoby z nadhľadu hľadať na seba samého, život, ľudí okolo neho, teda, že to dovedy jasné, samo-zrejmé, evidentné nadobúda nový rozmer zmysluplnosti?*
- *Že dokážeme odhaliť myšlienky, princípy, na ktorých možno aj stál náš život, ale my sme si ich dovedy neuvedomovali?*

Dobrym príkladom je otázka dobrého života.

Bežne máme o sebe predstavu, že sme viac-menej dobrými ľuďmi. Mohli by sme sa zamyslieť, ako sa to v našom živote stalo, že práve dnes môžeme o sebe povedať: „Som dobrým človekom“? Iste, odpovedí by mohlo byť niekoľko: výchova doma, v škole, objavovanie hodnôt, socializácia... atď.

Otázka je iná: Kedy naposledy sme sa sami seba pýtali: **Prečo mám byť dobrým človekom? Aký to má zmysel?**

Možno sme si túto otázku nikdy sami nepoložili, ale napriek tomu je faktom, že sme my sami alebo ľudia okolo nás veľa síl venovali tomu, aby sme boli dobrými ľuďmi. Teda, aby sme nadobudli dobré správanie, morálny charakter, mravné reakcie (alebo len slušné podľa etikety). To však znamená, že to dobré správanie nám už dávalo nejaký zmysel, hoci sme si otázku o zmysle nemuseli nejakým špeciálnym spôsobom položiť a ani nejakým spôsobom zodpovedať. Čiže my sa vlastne **často usilujeme žiť dobre a máme na to svoje „NEJAKÉ“ dôvody...**

Otázka je: Aké? Okrem toho, **otázne je, či to, akí sme teraz dobrí a prečo sme dobrí, vystihuje dostatočne to, akí dobrí môžeme byť.**

Čo sa tu ukazuje? Že samotný **fakt, že sme nejakí dobrí, nehovorí o tom, akí dobrí môžeme byť. Ako však zistíme, na čo „najlepšie“ máme?** Práve tak, že to začneme hľadať. Od samozrejmosti, sociálnej priemernosti nastupujeme na cestu hľadania vznešenosti. Od otázky: Aký to má zmysel, že sme dobrí, poslušní, čestní, úprimní, spravodliví, empatickí... môžeme

prejsť k otázkam typu: Akým človekom má zmysel byť? Čo je to najkrajšie, najlepšie, čo môžeme v tejto situácii urobiť? Tak sa otvára cesta hľadania autentického dobrého života, ktorá nie je preceňovaním seba, sebaokúznením, seba-určením (narcizmus), ale tiež to nie je odovzdanie sa nevyhnutným podmienkam a životným okolnostiam (fatalizmus).

Filozofovanie je teda akousi formou hľadajúceho ľudského života. Aj preto antická tradícia chápala filozofiu ako „starostlivosť o dušu“ (A. Rajský, 2021). Je to akoby hľadanie správnej mapy k samotnému životu. **Objavovanie princípov, ktoré umožnia nielen nejakو prežívať, ale ktoré umožňujú uskutočňovať naše ľudské potenciality a schopnosti skutočne ľudským spôsobom.**

Je potrebné však hovoriť len o „možnosti“ **prežívať zmysluplný život**, pretože **hľadanie zmyslu a nachádzanie zmysluplnosti vlastného života nie je nevyhnutné, teda neprichádza akosi automaticky samotným životom, nie je to dané samotným narodením a tým, že patríme do ľudského druhu.**

Naopak, je **potrebný nejaký „okamih“, udalosť, ktorá narúša bežnosť toho, čo sa s nami deje, ako vnímame seba samých.** Ide o momenty, v ktorých to „normálne“, bežné, zaužívané, nutné síce nezaniká, neprestáva existovať, ale súčasne stráca svoju samozrejmosť, svoju nutnosť (viď Iqbal, Paolo) a získava nové horizonty zmysluplnosti.

Filozofovanie v tomto hľadaní otvára cestu nielen k prekonaniu života, ktorý sa odvíja so svojou nevyhnutnou samozrejmosťou, ale najmä v hľadaní takého života, ktorý vyjadruje akúsi „plnosť“ života (Aristoteles hovoril o životnom, najvyššom účele, gr. *telos*). Ide o hľadanie základných **ideí, princípov** skutočného, hlbokého, ľudského života, **počiatku**, to, z čoho nejaká vec pochádza (**pôvod**), čo tvorí jej identitu; uvedomenie si a odhaľovanie **vlastného východiska**, na základe ktorého vnímam a rozumiem svetu okolo seba; hľadanie **súvisu** medzi jednotlivými informáciami, faktami a odhaľovanie **zmyslu**.

Ako tieto idey, princípy nájsť?

Filozofia ponúka cestu „**vytrhnutia**“ z **každodennosti**, cestu, na ktorej „**to normálne**“ **prechádza krízou**, resp. vovedieme to do krízy. Táto kríza môže mať viacero podôb, ale to hlavné, čo ju tvorí je otvorenosť pre objavovanie, ako sme ukázali v príbehu o Albertovi a veľkom učiteľovi. **Otvorenosť, ktorá začína v niečom známom a samozrejmom a predsa nachádza niečo krajšie, lepšie, kvalitnejšie, zmyslupľnejšie** (Albert už niečo o francúzskom jazyku vedel, a predsa postupne objavoval, že písanie dáva hlboký zmysel jeho životu).

Ide o krízu, ktorá má hlboký ľudský zmysel. Všimnime si rôzne významy gréckeho slovesa *krínein*, z ktorého pochádza aj slovenské slovo kríza:

- 1. oddeľujem, rozlišujem, volím, vyberám; 2. mienim, usudzujem; 3. rozhodujem (sa); 4. posudzujem, súdim, odsudzujem (Grécko-slovenský slovník k Novému zákonu, 2000, s. 118);
- „moment rozsúdenia, rozdelenia a oddelenia jedného spôsobu bytia či súboru fenoménov od iného, odlišného, alebo rozhodujúci zvrät v deji. Je to obdobie zreteľnej nerovnováhy, prechodné štádium medzi dvoma rozlíšiteľnými fázami, keď nejaká premena speje k rozhodnutiu, nie je však ešte rozhodnutá“ (Rajský, 2009, s. 148).

Vidíme, že ide skôr o akýsi okamih prechodu, otvorenosti, destabilizácie, hľadania s perspektívou niečoho nasledujúceho. **Ide viac o prehodnocovanie, ako len o znehodnocovanie.**

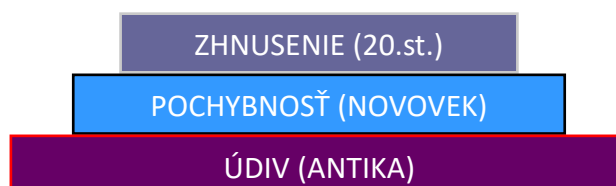
Dobrymi príkladmi zo života sú tzv. „trhliny každodennosti“, prekvapivé, niekedy zneisťujúce skúsenosti:

- zaľúbime sa – človek, ktorý sa navonok vôbec nezmenil, má pre nás úplne nový význam, vidíme v ňom niečo, čo nikto iný – dávame mu nový zmysel;
- niekto nám vyzná lásku – a my sa následne pýtame samých seba: čo s tým spravíme? ako na toto vyznanie odpovieme? kto naozaj sme, čo naozaj voči tomu druhému prežívame? hľadáme akoby „základy“ toho, kto je pre nás ten druhý a kým chceme byť my pre neho;
- sme obdarovaní (a nielen „formálne“ lebo sa to tak patrí) – cítime, ako náš život dostáva novú hodnotu (závisí od veľkosti daru);
- strata blízkeho človeka, nespravodlivosť, úspech, podraz – uvažujeme, či má zmysel usilovať sa o dobré, priateľské vzťahy;
- zverenie úlohy a zodpovednosti – skúsenosť dôvery a zodpovednosti zo strany niekoho, kto nám zveril úlohu, objavovanie vlastnej významnosti, rozvoj seba porozumenia;
- očakávanie dieťaťa – začneme prehodnocovať to, čo sme robili dovtedy (napr. životosprávu, adrenalínové/riskantné zážitkové aktivity) – uvažujeme nad tým, či na to máme, uvažujeme nad zmyslom starostlivej lásky (keď celé dni nemôže dieťa spať a my sme K.O.);
- nová práca – kladieme si otázky: mám na to? zvládnem to? má to pre mňa zmysel?
- nový priateľ – zrazu objavíme niekoho s kým, akoby „sme sa poznali roky“ – vďaka nemu si začneme uvedomovať svoje „nové“ schopnosti, vlastnosti, začneme sa púšťať do vecí, o ktorých sme predtým možno iba snívali (alebo aj nie).

Tento typ situácií je príležitosťou vydávať sa na cesty objavovania zmyslu ľudského života. Hľadať skutočné naplnenie ľudského života, posúvať, prekonávať hranice nádhernej ľudskosti, ktorú prezentujú príbehy veľkých a vznešených ľudí.

PRAMENE FILOZOFOVANIA

Ako môžeme vidieť, filozofovanie nenastane „len tak“. Ide vždy o špecifické situácie, ktoré vytvárajú príležitosť, možnosť porozumieť ľudskému životu „filozoficky“. V tomto smere filozofická tradícia pozná niekoľko východísk filozofovania: údiv, pochybnosť, zhnusenie. Tieto životné situácie či východiská filozofovania by sme mohli graficky znázorniť ako vrstvy, pretože hoci historicky nasledujú po sebe, predsa len ostávajú prítomné všetky až po súčasnosť.

A) Údiv

Obdobím, v ktorom vzniklo filozofovanie, bola antika a jej životným kontextom bol údiv, schopnosť diviť sa (gr. *thaumazein*). Pre dobré porozumenie toho, čo znamenal „údiv“, je potrebné rozumieť pojmu **mýtus**. Totiž kontextom, v ktorom sa v antickom období rodil údiv, bol svet, ktorý bol dovtedy poznávaný prostredníctvom príbehu s označením mýtus. Takýto príbeh nebol „rozprávkou“, poučnou „bájkou“ zo sveta ľudskej fantázie, naopak, bol to hlboký príbeh, v ktorom ľudia nachádzali odpovede, vysvetlenia na zásadné otázky života a sveta: *Odkiaľ je svet? Prečo je existuje svet? Prečo je človek? Aký má byť človek? Aký je dobrý ľudský život? Prečo je na svete zlo? Utrpenia? Čo je to láska?* a pod. Mýtus ponúkal „nadčasový“ príbeh, ktorý objasňoval pôvod toho, čo existovalo, išlo o akúsi „pra-udalosť“, z ktorej sa všetko odvíjalo a naberalo tak zmysel a určenie. Tým bol daný poriadok, usporiadanie spájajúce minulosť s prítomnosťou. Mýtus prekonával chaos, prvotnú nezmyselnosť a neusporiadanosť života a sveta. Úlohou človeka nebolo mýtus vytvárať ani ho objavovať, ale žiť podľa jeho princípov. Mýtus nebol v moci človeka, človek sa mal podriaďovať moci mýtu, mal svoj život usporiadať podľa neho. (J. Michálek, 1992, s. 21).

Naproti tomu filozofovanie pramenilo z **údivu**, teda z kladení otázok o pôvode sveta. Dovtedajšie odpovede mýtického vysvetlenia života prestali byť samo-zrejmé. Svet prestal byť nutný a dopredu daný, ale stal sa predmetom údivu, úžasu. Prostredníctvom filozofovania svet prestával byť pevný, stabilný, raz a navždy daný príbehom (všetko je vo hviezdach, odovzdaj sa osudu, svojmu osudu neunikneš a pod.). Naopak, **odhaľovala sa jeho možná perspektíva, jeho vnútorná dynamika premeny a uskutočňovania, v ktorej mal človek svoje miesto a špecifický prínos**. Filozofovanie prestalo prijímať objasnenie sveta vo forme hotovej náuky, ktorú sa treba naučiť, zapamätať si ju, podvoliť sa jej. Naopak, začalo si klásť zásadné otázky: *Z čoho všetko pochádza? (otázky o bytí a príčinách sveta); Aké sú kritériá skutočného poznania? Kedy objavujem pravdu? (pravda prestala byť samozrejmosťou); Kedy žijem skutočne dobrý život? (morálka prestala byť samozrejmosťou)* atď.

Zrod filozofovania v antickom období vymedzil základný princíp každého filozofovania, ktoré spočíva v hľadaní, skúmaní, prekonávaní prvotného, povrchného pohľadu na život, pýtaním sa na podstatu atď. Filozofovanie znamenalo a znamená jedinečne ľudský spôsob objavovania autentického života.

B) Pochybnosť

Druhou vrstvou „života“, z ktorej môže povstávať filozofovanie je **pochybnosť**. Takýto prístup má tiež svoj protipól: **absolútnu istotu**, resp. absolútne presvedčenie o tom, že niečo nejako je, čo je pomerne analogické k mýtickému vysvetľovaniu sveta. Z historického hľadiska, ako sme už objasnili, pochybovanie ako cesta filozofovania vzniklo v období novoveku, v dobe veľkých prevratov. Za všetky môžeme spomenúť len niekoľko:

- zmena postavenia Zeme vo vesmíre – na základe objavu, že nie je stredom, okolo ktorého sa všetko točí;
- zneistenie autority predstaviteľov Cirkvi – na základe vzniku reformovaného kresťanstva;
- spochybnenie autority Biblie – na základe objavov, že je v nej veľa faktografických nepresností;
- objavy nových zemí, ľudských spoločenstiev a kultúr;

- zavrhovanie monokratických cisárstiev a absolutistických monarchií, vznik republík;
- atď.

V takejto atmosfére, v ktorej boli spochybnené dovtedajšie „absolútne“ istoty – sa hľadali **nové základy skutočného, nespochybniteľného, pevného poznania a vysvetlenia sveta**. Filozofovanie vo forme pochybovania sa spája s myslením Reného Descarta (1596-1650). Tento filozof a matematik nadviazal na niektoré myšlienky sv. Augustína (354-450), najmä na jeho uvažovanie prostredníctvom pochybovania. Descartes pochybovaním o všetkom hľadal v nových spoločenských podmienkach niečo nespochybniteľné. Jeho cestu pochybovania vyjadroval známy výrok, ktorý prevzal od Augustína: *Myslím, teda som* (lat. *Cogito ergo sum*). Na konci tejto cesty dospel k presvedčeniu, že rozhodujúca skutočnosť, o ktorej nemožno pochybovať je samotné pochybovanie, čiže istá forma myslenia. Toto tvorilo základ, na ktorom postavil nielen istotu poznania, ale aj istotu bytia. Znamenalo to, že existencia nebola základom, východiskom pre myslenie (existujem, a preto myslím), ale presne naopak: **myslenie vytvorilo základ pre existenciu (myslím, a preto existujem)**. Môžeme vidieť, že filozofovanie sa postupne vzdďaľuje od sveta – dostáva sa najmä do priestoru mysle, myslenia. Kým v antike **údiv** vychádzal z prítomnosti niečoho reálneho, čo človeka presahovalo, **pochybnosť** objavuje riešenie vo vnútornom svete človeka, samotný svet, ktorý nás obklopuje postupne stráca vlastnú hodnotu.

C) Nevoľnosť, bezmocnosť, zhnusenie

Tretou situáciou, z ktorej môže prameniť filozofovanie, je **skúsenosť niečoho odporného, dramaticky zlého, nespravodlivého**. Takáto skúsenosť bola reflektovaná v priebehu 20. storočia najmä v súvislosti so svetovými vojnami, hospodárskymi krízami, totalitnými režimami a pod. Išlo o skúsenosť brutálnej neľudskosti, ktorej východiská, paradoxne, boli vytvorené na ideách pokroku civilizácie, techniky, priemyslu. Išlo o situácie, v ktorých sa človek ocital „**tvárou v tvár**“ **hraničným situáciám** (uvedomenie si smrti, náhodilosti bytia, utrpenia, nezmyselnosti, viny...). Zažívajúc takéto momenty si kládol základnú otázku o zmysle: *Prečo sa toto deje? Ako je toto možné?* Filozofovanie sa v tomto prípade rodí nie uprostred niečoho krásneho, dobrého, veľkolepého (antika) ani uprostred nejasnosti absolútneho poriadku a túžby nájsť nové základy svetového poriadku a harmónie (novovek), ale uprostred zlyhávania sveta, bolesti, utrpenia, neľudského. **Filozofovanie sa pokúša hľadať zmysel života a zmysel ľudskosti, nielen jednoduché prežitie, uprostred týchto hlboko nezmyselných podmienok a udalostí.**

Príkladom môžu byť nasledovné situácie:

- Rozchod partnerov/rozvod manželov – Má zmysel budovať vzťah na láske a vernosti?
- Spôsobené utrpenie, zrada zo strany kamaráta/priateľa – Má zmysel odpúšťať?
- Okradnutie v obchode – Má zmysel usilovať sa o slušný, spravodlivý prístup k druhým?
- Zlá známka v škole, lebo som si nespomenul – Má zmysel sa poctivo pripravovať, keď tí, ktorí opisujú majú lepšie hodnotenie?
- Malý plat, nevyplatenie dohodnutej mzdy – Má zmysel „nekradnúť“ vo firme, v zamestnaní, aby som si „prilepšil“, prípadne „zobral to, čo mi malo patriť“?

Ako môžeme vidieť, všetky tri situácie (údiv, pochybnosť, zhnusenie) narúšajú samozrejmosť, normálnosť nášho života, toho, čo nás obklopuje. V takýchto situáciách to filozofické znamená aktívne hľadanie zmyslu v tom, čo sa narúša, čo sa mení. Ľudská bytosť prostredníctvom filozofovania ukazuje schopnosť objavovať a nachádzať nové odpovede na staré otázky. Filozofovanie znamená, že človek má/môže mať schopnosť ísť do hĺbky a neostať na povrchu veci, objavovať podstatné hodnoty a prekonávať tak banalitu, objavovať vzácnosť, jedinečnosť a neostať na úrovni samozrejmosti. Človek má možnosť stávať sa bytosťou, ktorej život sa realizuje nielen v tom, aby prežil, aby si „užil“, bol produktívny, efektívny, ale môže sa starať o ľudskosť, starať sa o dušu – akoby povedali antickí filozofi – môže sa stávať vznešeným, nádherným človekom.

Z takéhoto hľadiska a v kontexte súčasnej doby môže byť celkom zaujímavé uvažovať nad **štvrtou situáciou**, z ktorej môže prameniť filozofovanie. Túto situáciu budeme označovať pojmom **nuda**. Nemyslíme tým samozrejme krátkodobý okamih, keď nevieme, čo by sme robili alebo, keď nás „nebaví“ to, čo robiť musíme.

Ide o oveľa hlbší, bytostnejší typ „zábavnej“ nudy (H. Arendtová, 2009). V dobe (najmä tej postmodernej, súčasnej) sa ukazuje, že sa zväčšuje počet ľudí, ktorých „nebaví život“, sú bytostne frustrovaní, nenachádzajú nič, čo by dalo ich životu akýsi hlbší zmysel a perspektívu. Ekonomicky prežívajú dostatočnú mieru blahobytu – ich životná úroveň je ďaleko od „boja o prežitie“, môžu sa baviť a zabávať, ale predsa, ako by povedal N. Postman (2010), ide o zábavu „k smrti“. O takejto situácii dosť naširoko píšú U. Galimberti (2013), A. Rajský (2009) a G. Lipovetský (2008). Ide o akúsi formu životnej letargie, ľahkosti života, v ktorom sa hocičo môže a nič nie je príliš závažné. Takáto nuda vychádza z prázdnoty života, ktorá sa často prejavuje aj vo forme experimentovania, skúšania. V takomto prípade to však nie je cesta objavovania, ale skôr iba zažívania.

*Otázka je: Čo ponúka filozofovanie človeku, ktorý je presýtený zážitkami, emóciami až tak, že už ho máločo alebo nič dokáže nadchnúť? Aká by mohla byť cesta filozofovania? Stačí údiv, pochybovanie, zhnusenie alebo by bolo potrebné objaviť **novú cestu filozofovania**?*

2. FILOZOFIA A OTÁZKY O PRAVDE

VOVEDENIE DO TÉMY

Druhá téma, ktorou sa budeme zaoberať, patrí medzi základné témy filozofickej tradície. Môžeme povedať, že nielen filozofickej tradície, ale aj samotného ľudského života, resp. zmysluplného ľudského života. Ide o otázky spojené s tým, čo označujeme slovom pravda.

Všimnime si, že našou základnou skúsenosťou, je to, že sme, žijeme vo svete. Žijeme uprostred iných ľudí, prírody, sveta vecí, predmetov, najnovšie aj sveta obrazov, virtuálnych obrazov, virtuálnych realít. To všetko tvorí naše východisko, životný priestor, v ktorom sme nielen vyrastali, ale z ktorého sme „vyrástli“, do ktorého sme doslova „vrástli“, či inak povedané, s ktorým sme nejakým „zrástli“. Tento svet, ktorý nás obklopuje a v ktorom prežívame vlastný život aj s druhými, má jednu zaujímavú vlastnosť. A to: je nám nejakým známym. Nejakým mu rozumieme. Nejakým ho poznáme a vieme sa v ňom orientovať. Inak povedané, „vieme, čo s ním“, ako sa v ňom správať, ako používať veci. Samozrejme, to všetko sme sa nejakým naučili, zvykali sme si, privykli sme si na to. A nie vždy ľahko a automaticky. Ako s touto realitou súvisí pravda? Práve tak, že to, ako poznáme tento známy svet, čo o ňom vieme, ako mu rozumieme, pokladáme „za pravdivé“. Bežná skúsenosť, v ktorej hlbšie neskúmame naše „kritériá pravdivosti“, je pre nás dostatočne dôveryhodná.

Dobrym príkladom je poznanie, ktoré nadobúdame v škole. Poznatky, ktorú sú nám predkladané, bežne prijímame, osvojujeme si ich, považujeme ich za jasné a bezpochyby správne. Alebo obdobie ranej výchovy v rodine. Rodičia nás informujú, ako sa jednotlivé veci nazývajú, ako sa majú a nemajú používať, ako sa treba správať v jednotlivých situáciách... Takto by sme mohli pokračovať ďalej.

Predsa len, táto bezprostredná pravdivosť sveta nemusí byť úplne taká samozrejmalá a jasná, ako sa na prvý pohľad môže zdať a ako ju možno aj každodenne vnímame. Zažívame množstvo situácií, v ktorých sa to, „ako to naozaj je“, teda pravdivosť danej situácie, informácie, konceptu, akosi narúša alebo protirečí inému poznatku, faktú alebo nám to jednoducho prestáva byť také jasné.

Uvedieme niekoľko príkladov:

ZAHALENÁ IDENTITA

Na obrázku vpravo vidíme obraz od Rembrandta **Návrat márnotravného syna**. Obraz vykresľuje záverečnú scénu príbehu, ktorý opisuje Biblia v evanjeliu podľa Lukáša (Lk 15, 11-32). Jeden z dvoch synov sa rozhodol

Rembrandt: Návrat márnotravného syna

opustiť svojho otca a rodinu, ale navyše si vypýtal svoju časť perspektívneho dedičstva (hoci otec ešte žil). Potom, ďaleko od rodiny, celý majetok postupne roztratil a stal sa bedárom. Spomenul si však na blahobyť vlastnej rodiny a rozhodol sa vrátiť. Obraz zachytáva scénu, keď sa syn (otrhaný muž, ktorý kľáčí) vrátil domov a chcel otca požiadať o to, aby mohol ostať na jeho majetku ako sluha.

Otázka, ktorá súvisí s témou pravdy, je nasledovná: Kto je „naozaj“ ten kľáčiaci muž? Aká je pravda o ňom? Pozrime sa na možné odpovede, ktoré ponúka obraz:

1. to, či vidíme my: akýsi otrhaný muž, možno nejaký chudák, žobrák, ktorý našiel útočisko alebo ho hľadá u bohatého muža...
2. z pohľadu samotného kľáčiaceho „syna“: som nikto, ale možno budem aspoň sluhom!
3. postava vpravo (je to starší brat toho syna, ktorý odišiel): tento muž, ktorý tu teraz kľáčí, je zlý človek, nespravodlivý, nevďačný, neberiem ho ako brata (v texte Biblie sa píše, že pred otcom o ňom hovorí „tento tvoj syn“ – nehovorí môj brat), pohrdam ním;
4. otec (muž, ktorý objíma kľáčiaceho muža): ty si môj syn, nie nebudeš sluhom, si a budeš stále synom.

Všimnime si, že z hľadiska „opisu“ muža, ktorý kľáčí, by sa všetci zhodli: roztrhané oblečenie, špinavý atď. To, v čom sa ich pohľady líšia, je spôsob, akým tieto javy vysvetľujú, ako im rozumejú. Resp. či to, čo vidia, ako je oblečený, ako vyzerá, je tá skutočná pravda o ňom. Istotne to „nejaká“ pravda o ňom je. Ale aká? Je to tá podstatná pravda? Alebo je skôr okrajová? Alebo si zoberme jeho „pohnutý“ život. On bol jeho tvorcom, on urobil rozhodnutie odísť, zneuctil otca, od ktorého si vyžiadal majetok, ktorý mu mal prislúchať až po otcovej smrti. Opäť, to všetko je predsa pravda. Aspoň nejaká. Dokonca on sám, syn, tvrdí o sebe, že by chcel byť „iba“ sluhom. A napriek tomuto všetkému, nám príbeh podáva iné vysvetlenie ústami otca: tento muž, napriek tomu, že vyzerá ako žobrák, nie je žobrák, napriek tomu, že o sebe hovorí ako o sluhovi, nie je sluha, napriek tomu, že zneuctil otcovstvo, napriek tomu, že urobil rodine hanbu... je stále synom. Toto je pravda o ňom. Ako sa k tejto pravde otec „dopracoval“? Aký je toto typ pravdy? Môžeme túto pravdu získať na základe opisu, vieme, ju nejako dokázať?

Vidíme, že téma pravdy sa tu odhaľuje v rôznych rovinách, s rôznou naliehavosťou, rôznym spôsobmi, ako k nej môžeme dospieť (otázka metódy). Mohli by sme sformulovať jednoduchú zásadu: nie je pravda ako pravda. Nie každý druh pravdy je pre nás skutočnou výzvou na jej preskúmanie, dokazovanie či dokonca na boj o pravdu. Ale sú „pravdy“, od ktorých závisí v našom živote veľa, ak nie všetko.

Napíšte rôzne druhy „pravdy“, s ktorými sa stretávate vo svojom živote, fakty, o ktorých nezvyknete pochybovať, ktoré beriete ako samozrejmosť. Uvedte príklad pravdy, ktorá je pre vás skutočne podstatná. Je nejaká pravda, za ktorú by ste boli ochotní znášať nejaké utrpenie?

TOTALITA

film: **Náš vodca** (2008)

„Nemecko. Súčasnosť. Učiteľ gymnázia Rainer Wenger sa rozhodne počas jednotýždňového projektu na tému „Štátne formy“ vyskúšať jeden pokus, aby zhmotnil študentom počiatok diktatúry. Pedagogický experiment s ničivými následkami. Najskôr to začalo neškodne s pojmami ako disciplína a pospolitosť, ale počas niekoľkých dní sa teória zmenila na prax. Názov projektu: Vlna (tak sa nazvala trieda, ktorú viedol učiteľ – pozn. autora). Už

na tretí deň začínajú študenti (členovia Vlny, pozn. autora) odstraňovať a vytesňovať tých, ktorí zmýšľajú inak (zákaz vstupu do triedy, na triednu akciu, prispieť do školského časopisu, pozn. autora). Keď sa situácia na turnaji vo vodnom póle nakoniec vyhrotí (šport sa zmení na fyzický boj, pozn. autora), rozhodne sa učiteľ experiment zrušiť. Je to však už príliš neskoro! Vlna sa dávno dostala mimo kontroly...“ (oficiálny text distribútora, <https://www.csfed.sk/film/239674-nas-vodca/prehľad/>)

Položme si otázky: Ako vzniká totalitný režim? Režim, v ktorom platí a musí platiť len jedna jediná pravda – tá, ktorú reprezentuje vodca alebo vodcovská strana (u nás Komunistická strana Československa) aj za cenu fyzickej likvidácie oponentov?

Vo filme *Náš vodca* je znázornený experiment, ktorý urobil učiteľ so žiakmi a ktorý ilustruje vznik a fungovanie totalitného režimu. Príbeh začína úplne jednoducho tým, že študenti pochybujú o tom, že by sa dnes niekto ešte mohol nechať zmanipulovať nejakou skupinou, nejakou ideou. Že by sa niekto „zriekol“ vlastného uvažovania v prospech myšlienok „kolektívu“, vlastných záujmov v prospech „spoločných“ cieľov. Študenti pochybujú, že by dnes niekto podľahol čaru, vedeniu nejakého vodcu a nechal si ním riadiť svoj vlastný život. A tak učiteľ postupne zavádza prvky typické pre totalitne, diktátorsky riadené spoločnosti: jasné definovanie autority (oslovenie pán Wenger – dovtedy ho volali menom), zážitok spoločného, kolektívneho, zjednoteného pohybu (kolektívne pochodovanie, dýchanie v triede), spoločné pravidlá, disciplína, ktorá zjednocuje, názov (VLNA), rovnošata (biele košele)... Študenti to berú ako zaujímavý pokus, ale postupne sami na sebe zakusujú niečo nové: silu, energiu kolektívu zjednoteného vodcom, ideou, skupinovú identitou, vzájomnou ochranou. Vytvára sa jasná skupina (VLNA), ktorá sa postupne odlišuje od všetkých iných skupín v škole, byť jej členom nie je automatické, členovia majú privilégiá voči iným študentom (napr. okupujú u-rampu a nikto okrem členov ju nesmie používať. Rozhodujú, kto vstúpi na zápas vo vodnom póle a kto nie, kto bude chránený a koho je možné biť). Niektoré študentky nesúhlasia s tým, aké pravidlá sa zavádzajú, ale kolektív ich vylúči. Experiment však vôbec neostáva len

v realite triedy, práve naopak, má silný dopad na každodenné vzťahy žiakov. Menia sa vzťahy, menia sa pozície v triede...

Ako totalitný režim súvisí s témou pravdy?

V prvom rade je dôležité upozorniť, že totalitné režimy predstavujú model prepojenia moci a jednej správnej náuky, názoru (často sa hovorí aj o svetonázore). Toto sa volá ideológia. Mocenské presadzovanie jednej pravdy, jedného vysvetlenia. Je to pravda, ktorá vyjadruje identitu kolektívu, ktorá oprávňuje predstaviteľov moci rozdeľovať ľudí na lojálnych a tých, ktorí sú proti. Tak, ako vo filme, tí, ktorí nesúhlasia, sú vylúčení, trestaní (až po trest smrti, resp. fyzickú likvidáciu). Nie je dovolené pravdu hľadať, skúmať. Napr. prvé kroky, keď Komunistická strana Československa v roku 1948 „prevzala“ vládnu moc bolo ovládnutie médií, školstva a cirkví, ako aj „likvidácia“, prenasledovanie, vylúčenie, mučenie každého, kto nesúhlasil alebo by potenciálne mohol nesúhlasiť s názormi Komunistickej strany.

V totalite neexistuje pluralita, komplexnosť, viacznačnosť pravdy. Neexistujú „metódy“ poznania pravdy. Pravdivé je to, čo tvrdí vodca alebo vodcovská skupina/strana. Dôležité je súhlasiť. Totalitný režim je vždy autokratický, autorita sa v ňom mení na autoritárstvo, diktatúru. Inšpiratívne osobnosti ustupujú idolom, vzniká kult osobnosti. Hľadanie pravdy nahrádza istota ideológie. Žiadne otázky, odpovede sú dané dopredu.

Všimnime si však, aký mala skupina s názvom Vlna dopad na „pravdu“ o študentoch. Ako sa menilo ich vnímanie významu skupiny, významu toho, kto je členom a kto nie je členom? Čo sa vlastne zmenilo?

Zmenili sa ich schopnosti? Ich výzor? Ich inteligencia? Nie (alebo nie podstatne).

No minimálne každý z nich získal „novú“ identitu podľa toho, aké miesto v skupine zastával. Navonok to boli stále tí istí študenti a predsa, niektoré vlastnosti svoj význam strácali (napr. kritické uvažovanie, pýtanie sa, zaľúbenosť) a iné význam získali (schopnosť spolupracovať na spoločných úlohách, fyzická sila, podriadenie osobných záujmov). Iste, mohli by sme si všimnúť aj ďalšie aspekty postupného odstránenia uvažovania a premýšľania. Napr. strach z neúspechu a sociálna bezvýznamnosť a nová príležitosť niekým byť (s pomocou fyzickej sily), poukazovanie na to, že niekto nám ubližuje a teraz máme možnosť presadiť naše túžby, naše priania, naše vnímanie mocenských pozícií atď. Dovtedajšia „pravda“ o žiakoch, to, že niekto je kamarátom, kamarátkou, dobrým spolužiakom, spolužiačkou už nebolo viac vecou vzájomných sympatií, uznania schopností, vlastností. Naopak, kamarátstvo, spoložiactvo sa stávalo viazané na príslušnosť k VLNE. Lojalita ku skupine sa stávala jedinou skutočnou pravdou, ostatné išli na okraj.

Podobne ako pri Rembrandtovom obraze, resp. v príbehu o „márnotratnom synovi“, aj tu by sme mohli povedať, že nová identita vo VLNE o študentoch niečo hovorí, je nejako pravdivá. To, že niekto bol členom VLNY bol fakt, aj to, že z toho mal výhody. Otázka však je, aká je to pravda? Stávali sa vďaka VLNE študenti skutočnými priateľmi? Spoznávali sa bližšie, objavovali hlbšiu pravdu navzájom o sebe, ako aj o sebe samých?

Obidva tieto príklady poukazujú na to, že téma pravdy, to, ako vnímame skutočnosť okolo nás, ako poznáme a chápeme samých seba, druhých, aký život uskutočňujeme, či už vedome alebo automaticky, nemusí byť taká samozrejmá, jednoduchá, neproblematická. Môže a nemusí, pretože hľadanie pravdy nie je nevyhnutné. Usilovať sa o skutočné pravdivé poznanie znamená opustiť bežne známe poznatky, hľadať súvislosti, ale najmä začať si klásť otázky.

Problém zneistenia nášho aktuálneho poznania môže nastať vtedy, keď sa veci nevyvíjajú tak, „akoby sa mali“, keď svet odporuje tomu, čo si o ňom myslíme, tomu, čo sme o ňom vedeli, čo sme sa o ňom naučili, tomu, akú sme mali dovedy o ňom predstavu. Napr. to, kým sme, kým môžeme byť, kým chceme byť môže naraziť na tzv. falošné predstavy o sebe, preceňovanie sa či, naopak, podceňovanie sa. Vo všetkých prípadoch, vždy si niečo myslíme, vždy máme na seba nejaký názor. Podobne ako syn z biblického príbehu menil svoj pohľad na to, kým bol, podľa rôznych okolností, v ktorých sa nachádzal. Vo všetkých týchto seba-názoroch mu však unikalo to, kým naozaj bol: synom.

Filozofická tradícia skúmania pravdy poukazuje na to, že človek má schopnosť a možnosť hľadať nejakú príčinu toho, čo sa okolo nás deje, hľadať zákonitosti tohto diania, poriadok, niečo, čo by nám odhalilo, prečo je svet taký, aký (prečo sa nám stalo to, čo sa nám stalo) a aký by svet mohol, prípadne mal byť. Človek môže (a má?) skúmať, či existuje vo svete nejaký poriadok (či si ho teda len nevymýšľame), či existujú nejaké zákonitosti, či sú idey a princípy súčasťou sveta alebo je svet len „kopa“ jednotlivých faktov, ktoré sa dajú jednoducho opísať.

To problematické na pravde je práve otázka o tom, čo je naozaj skutočné. Človek má tú schopnosť, že nespoznáva svet iba automaticky, zmyslovo, pudovo. Človek ho spoznáva vďaka mysleniu. Práve v myslení sa odohráva „boj o zrozumiteľnosť sveta“ (to je to, čo chce každá totalita potlačiť!). Vďaka mysleniu si môžeme uvedomiť, že zmysly, podobne aj skúsenosť, neodkrývajú svet dostatočne, často ho približujú veľmi skreslene, nepresne, „subjektívne“. No súčasne si uvedomujeme, že aj myslenie je individualizované, je obmedzené napr. jazykom, ktorý používame, sociálnym prostredím, z ktorého pochádzame, skúsenosťami, s ktorými si spájame slová... Tu niekde má miesto aj spoznanie, že poznatky odovzdané školou nie sú v odhaľovaní skutočného sveta dostatočné: nemusia sa totiž stať súčasťou nášho uvažovania o svete, nemusia nás ku svetu približovať, pomáhať nám rozumieť mu (toto často vidíme pri žiakoch, keď poznatok získaný naučením sa, sa nestáva spôsobom porozumenia sveta okolo nás: napr. všetci vedia o tom, že bola druhá svetová vojna, ale nie všetci chápu zmysel toho, že sa o tom učia a ako to súvisí s demokraciou! – tá typická otázka, načo mi toto bude?).

Výzva spojená s pravdou je v tom, že myslenie, poznanie a pravdivosť nie sú to isté. Kým myslenie a poznanie je nutné k objavovaniu pravdy, nie je však ešte dostatočné. Jednoducho povedané, mať názor ešte automaticky neznamená mať správny názor, len preto, že ho „mám“. Myslieť, spoznávať neznamená automaticky spoznávať pravdivo. No súčasne poznávanie, myslenie, uvažovanie, zdôvodňovanie je to, v čom sa nám pravda, pravdivosť života môže odhaliť.

Filozofia je v tomto smere veľmi špecifickým spôsobom uvažovania. Je to uvažovanie otvorené, skúmajúce, pýtajúce sa, hľadajúce. Neuspokojí sa s akoukoľvek odpoveďou, ale

počúva aj iný pohľad, názor. Je to preto myslenie dialogické, nielen diskutujúce. Dialogické, pretože prostredníctvom neho objavuje viac, ako len názor diskutujúcich.

Hľadanie pravdy je pre ľudí výzvou, lebo si uvedomujeme, že od toho, ako hľadáme na svet okolo nás, s akými myšlienkami, názormi, postojmi pristupujeme k svetu, že od toho závisí, ako sa k nemu budeme správať. Otázky spojené s hľadaním pravdy nie sú teda len otázkami „špekulatívnymi“ a „chladne racionálnymi“, „príšerne abstraktnými“ – dotýkajú sa našich každodenných rozhodnutí, nášho prežívania dobra, krásy, nášho konania, nášho angažovania sa vo svete, premeny sveta.

PRAVDA V PREMENÁCH

Pozrime sa teda, ako sa s témou pravdy vysporiadali jednotlivé epochy európskeho myslenia: postmoderna, moderna (novovek), stredovek, antika. Budeme si všímať najmä to, aké kritériá sa v jednotlivých obdobiach požadovali/požadujú, aby sme o niečom mohli povedať, že je to pravda. Tiež si môžeme všímať aj to, ktoré témy, oblasti boli v danej dobe výzvou pre hľadanie pravdy, čiže ktorých „pravdivosť“ bola diskutovaná, skúmaná, prijímaná a ktoré, naopak, boli z hľadania pravdy vylúčené.

POSTMODERNA – NÁZOR

Na priblíženie postmoderného vnímania pravdy použijeme analýzu postavy ponevierača, jedného zo štyroch postmoderných osobnostných vzorcov podľa Z. Baumana (1995) v knihe *Úvahy o postmodernej dobe*. „*Na prahu modernej éry sme boli oslobodení od viery vo stvorenie, zjavenie a večné zatratenie. Bez takejto viery sme tu my, ľudia zrazu „sami za seba“ – čo znamená, že od tohto momentu už nepoznáme iné medze zdokonaľovania a sebazdokonaľovania ako nedostatky vo svojej dedičnej alebo získanej výbave, vynaliezavosti, odvahe, vôli a odhodlaní*“ (Z. Bauman, 2002, s. 50). Tak Bauman uvádza epochu moderny, resp. novoveku, z ktorej priamo vyrástla epocha postmodernity, ktorá mnohé jej základné presvedčenia rozvinula a mnohé kriticky prehodnotila, resp. odmietla. Isté však je, že práve prebranie života výlučne do vlastných rúk zo strany jednotlivcov či všetkej zodpovednosti za vlastný osud, je jedným z typických znakov postmodernity.

G. Lipovetsky to označuje pojmom „individualizácia“. Skutočná postmodernosť podľa neho totiž „*nezačína nejakým zvláštnym kultúrnym alebo umeleckým javom, ale tým, že historicky začal prevládať proces personalizácie*“ (G. Lipovetsky, 2008, s. 16). Práve nový typ personalizácie v spojení s jeho „masovosťou“ znamenajú prakticky nástup spoločnosti, ktorá „*vyjadruje historický zvrät cieľov a spôsobov socializácie*“ a v ktorej je „*hedonistický a personalizovaný individualizmus teraz oprávnený a už nenaráža na odpor*“ (G. Lipovetsky, 2008, s.13). V takejto spoločnosti sa konzumácia stala konzumnosťou a tá prestala byť považovaná za patologickú a okrajovú. Tým sa stala skutočnosťou, ktorú netreba prekonať. Práve naopak, v novom postavení človeka sa rozšírila do súkromnej sféry, „*k samotnému vnímaniu a utváraniu ega*“, čo znamená, že „*konzumujeme svoju vlastnú existenciu – prostredníctvom médií, zábav a zoznamovacích techník*“ (G. Lipovetsky, 2008, s. 15).

Ako nám postava „ponevierača“ približuje postmoderné chápanie pravdy?

Constatine Guy - Dvojica

V prvom kroku je potrebné čiastočne charakterizovať postavu ponevierača. Podľa Baumana (1995), ktorý sa odvoláva na Waltera Benjamína, ponevierač je niekto, kto sa „len tak“ prechádza, poflakuje sa, očumuje, necháva sa unášať prúdom okolitého života. Symbolom ponevieračovho vnímania sveta môžu byť podľa neho obrazy Constatina Guya. Tento maliar zobrazoval fragmenty z bežného života, akoby zmrazil nejaký okamih, ktorého zmysel, vysvetlenie uniká, pretože nevieme nič viac, ako len tento krátky okamih. Ako aj môžeme vidieť na obrázku vľavo, to, čo vidíme, je len akési stretnutie muža a ženy. Nevieme, či to stretnutie je náhodné alebo ide o úmyselné stretnutie dvoch milencov, či ide o prvé rande alebo hádku manželov na prechádzke. *„Ľudia zachytení na plátne nemajú minulosť ani budúcnosť. Sú povrchom bez hĺbky; to, čo je viditeľné na povrchu, čo je určené k tomu, aby to bolo videné, pred zrakom ponevierača neodkrýva, ale skôr zakrýva to, čo je podstatné a dôležité. Nevedenie je ponevieračovým prekliatím, ale tiež šancou; pretože zmysel toho, čo vidí, je*

nedopovedaný, môže popustiť uzdu svojej fantázii“ (Z. Bauman, 1995, s. 41). Ponevierač je síce súčasťou okolitého života, ale akoby tam ani nebol. *„Všetkých vidiaci, ale sám nevidený, skrytý v dave, ale k davu nepatriaci“* (Z. Bauman, 1995, s. 41) je ponevierač symbolom slobody, ktorá neovplyvňuje druhých, je teda bez moci a bez možnosti ovplyvňovania druhých. Ide o slobodu, *„ktorej podmienkou je povrchnosť kontaktu a vzájomná zhoda v tom, že šupka zostane nedotknutá a že zrak nepadne inde než tam, kam smie“* (Z. Bauman. 1995, s. 42). Takýto koncept slobody vychádza z presvedčenia, že *„človek je človeku premietajúcim plátnom“* (Z. Bauman. 1995, s. 42). Ponevierač ponecháva otvorený zmysel toho, čo vidí, bez snahy o definitívne pochopenie, ponecháva si neobmedzenú možnosť interpretácie. Kľúčovými charakteristikami „ponevierača“ sú nevedenie a bezmocnosť.

Čo je to pravda pre ponevierača? Čo považuje ponevierač za skutočné, pravdivé? O čom by povedal, že to tak „naozaj je“?

Všimnime si v prvom rade, že tieto otázky ponevierača vlastne ani nezaujímajú, neťažia ho. V istom zmysle môžeme hovoriť o istej ľahkosti života, o základnom životnom nezáujme, ľahostajnosti (A. Rajský, 2009; U. Galimberti, 2013), či možno o zábavnosti, ktorá je pre postmoderného človeka spôsobom života (H. Arendtová, 2009; N. Postman, 2010). Skutočne, ponevierač sa netrápi otázkou, aký svet naozaj je. Ved' predsa, to dôležité, to skutočne dôležité je to, čo vidí, čo mu dovoľuje vidieť jeho fantázia, resp. čím sa necháva unášať vo svetoch virtuálnych fantázií (TV, internet). Svet vôbec nemusí byť skutočný, dôležité je, aby bol zaujímavý, aby bolo čo pozeráť, aby sa oči a vlastná predstavivosť „mali na čom pást“, aby mali čo konzumovať. Myslenie, uvažovanie, hľadanie akejsi podstaty, zmysluplnosti, to všetko je pre ponevierača príliš komplikované, príliš nezábavné. To, čo ponevieračovi stačí vedieť, je to, čo vidí. Nie je dôležité, aký svet je naozaj, dôležité je, ako ho ponevierač vníma, čo si o ňom myslí. Svet je predsa iba premietajúcim plátnom (Z. Bauman, 1995). Pravda je pre ponevierača jeho názorom (všimnime si príbuznosť slova názor so slovom názornosť – to, čo vhodne zobrazuje), dohadom (zmysel sa predsa dotvára v jeho fantázii, v jeho vlastnom vytváraní

príbehov), predstavou (pravda žije vo svete fantázie, predstavivosti, je/musí byť predstaviteľná). Ide o tzv. „slabú“ pravdu (A. Rajský, 2009), ktorá si nenárokuje, aby z nej plynuli pre život nejaké dôsledky, aby sa podľa nej niekto musel zariadiť, aby sme prostredníctvom nej riadili svoj život, či životy druhých. Ponecháva každého v jeho vlastnom presvedčení. Pravda sa takto zredukovala na súkromné presvedčenie, ktorého kritériom je samotný jedinec. Ponevierač sám rozhoduje, čo bude jeho „plátnom“, čo do svojej predstavivosti vpustí a ako sa bude príbeh sveta rozvíjať...

A. Rajský (2012, s. 65) to zhrňujúco vyjadruje nasledovne: „Postmoderný vzorec myslenia síce uprednostňuje všeobecný pluralizmus, individualitu, inakosť, diverzitu, pestrosť a multikultúrnosť, no súčasne stráca ontologický fundament, ktorý by zabezpečoval bytostnú istotu a všeobecnú platnosť; každý akt človeka je ponechaný viac na situačné, emočné alebo podmienené nastavenie (náladu), resp. na zákonom podmienenú (nesympatickú) povinnosť. „Zostáva iba pluralita koncepcií sveta, pluralita právd a hodnotový relativizmus“ (F. Gál, M. Marcelli, M., 1991, s. 19). Jedna spoločná pravda je pre postmoderného človeka neprijateľná, nepochopiteľná a nezaujímavá. Do popredia stavia skôr zážitok a osobnú skúsenosť, ktorá sa neustále mení, je dynamická a labilná. Skúsenosti a zážitky zostavuje do „tekutého“ svetonázoru (Z. Bauman, 2008), podliehajúceho situačným zmenám.“

MODERNA – DÔKAZ

Môžeme povedať, že postmoderné chápanie pravdy popísané vyššie, je v istom zmysle reakciou na chápanie pravdy v moderne. Je súčasne pokračovaním ako aj odmietnutím moderny (a možno len doplniť, že samotná moderna je istým pokračovaním a kritickým odmietnutím kresťanského stredoveku). Túto dvojakoť postmoderny (pokračovanie a súčasne odmietnutie moderny) vyjadruje predpona „post“ v jej názve: post-moderna – epocha, ktorá je „po“, vyrastá z nej, ale už to nie je to, čo predtým. Preto, aby sme dobre porozumeli, prečo prišlo v postmoderne k odmietnutiu univerzálnej, záväznej, veľkej, celistvej pravdy (postmoderna to nazývala veľkým príbehom alebo „metapríbehom“), je potrebné hlbšie porozumieť tomu, čo znamenala pravda pre myslenie v moderne.

Pojem moderna označuje historické obdobie „od začiatku 17. storočia, teda ešte od predosvietenského – a už nie renesančného – veku, poznačeného nástupom novej prírodovedy, až po pád „veľkých projektov“ (idealizmu, materializmu, pozitivizmu, utilitarizmu, pragmatizmu, historicizmu...) v osemdesiatych rokoch 20. storočia, teda po začiatok postmoderny. Modernou rozumieme obdobie hľadania istôt v prirodzenom ľudskom rozume a dôverného obracania sa na schopnosti človeka autonómne, vlastnými silami regulovať politický a spoločenský život. Historiograficky na začiatku tohto obdobia boli náboženské vojny (katolíci vs. protestanti a naopak), tridsaťročná vojna, zvrátenie osmanskej expanzie a presadenie sa Habsburskej dynastie. V závere tesnejšia integrácia európskych národov, ukončenie studenej vojny, pád sovietskeho impéria a komunistických diktatúr v strednej a východnej Európe“ (A. Rajský, 2012, s. 13).

Moderné myslenie, hoci sa to často nezdá, vychádzalo z kresťanského chápania sveta, ktoré však prechádzalo značnou krízou a premenou. Spomeňme len niekoľko významných udalostí: vznik reformovaného kresťanstva (kríza kresťanskej náuky – ktorá je pravá?), nové metódy

objavovania Biblie (odhalenie, že v Biblii je veľa chýb, že nie je „jednoznačná“, naopak, je často priamo protirečivá, napr. dva zásadne odlišné opisy stvorenia sveta – dá sa Biblii ešte veriť?), nové metódy skúmania prírody, ktoré priniesli nové poznatky, opäť v protiklade s predstavou, ktorá vychádzala z čítania Biblie. K čomu to viedlo? K veľkej dynamike sveta: Boh sa stal niečím neistým – aspoň pre rozum, niečím nejasným, „stratil“ svoje miesto vo svete, ktorý by rozum mohol pochopiť, bol vytesnený do nadprirodzeného sveta („tam kdesi v nebíčku“) a človek sa stal „pánom dole na zemi“. Človek tým však stratil dovtedajšie postavenie v Božom svete, súčasne stratil aj akúsi základnú istotu a identitu, čím sa mu otvorila cesta pre nové hľadanie a určenie seba samého.

Vznikla zásadná otázka, kto bude garantovať skutočnú pravdu, ktorá by svojou kvalitou nahradila autoritu Biblie - Božieho zjavenia. Bolo potrebné stanoviť nové kritériá, ktoré by definovali istotu pravdivosti poznania a ktoré by boli v súlade s presvedčením, že svet je autonómny, prirodzený a harmonický celok, ktorý sa riadi podľa matematických princípov.

Hľadanie pravdy na úrovni istoty sa realizovalo dvoma spôsobmi: vychádzajúc zo skúsenosti – empirizmus a vychádzajúc zo samotného myslenia – racionalizmus. Obidva prístupy, hoci odlišným spôsobom, predpokladali schopnosť rozumu nachádzať univerzálnu a nepochybnú pravdu. Empirizmus experimentálno-induktívnou metódou nachádzal všeobecnú pravdu vychádzajúc z meraní, pozorovaní, pokusov (J. Pospíšil, 2009). Racionalizmus dosahoval pravdivosť poznania cestou kritického, pochybujúceho uvažovania, pričom sa snažil dospieť k poznaniu, ktoré bude spĺňať Descartovo kritérium vyjadrené v hesle: „jasne a rozlíšene“ (lat. *clare et distinctae*). Navyše v týchto zásadných zmenách zohralo zásadné postavenie aj zavádzanie „výskumných nástrojov“ a všeobecnejšie rozvoj techniky. Tieto nástroje nielen rozšírili možnosti skúmania za hranice našich prirodzených schopností, ale súčasne aj ovplyvnili to, čo sa stalo predmetom skúmania.

Hľadanie pravdy sa tak presunulo do sveta mysle, myslenia, skúmania, dokazovania. Tým však nastali podstatné zmeny v samotnom charaktere pravdy. Jednou z nich bolo stotožnenie „istého“ a „pravdivého“. Znamenalo to, že všetko neisté, čiže nedokázateľné, neskúmateľné, nemerateľné, nejasné prestalo byť pravdivým.

Ďalšou kľúčovou zmenou bola skutočnosť, že myslenie sa stalo základným východiskom a princípom samotnej existencie, či bytia. Východiskom k tomu bolo Descartovská metóda hľadania skutočnej pravdy, vyjadrená v hesle: Myslím, teda som! (lat. *Cogito ergo sum*). Ako k tomuto princípu dospel? Descartes vychádzal zo základnej pochybnosti o všetkom, až nakoniec prišiel k tomu, že to, o čom sa nedá pochybovať, je samotné pochybovanie. Ďalej usudzoval, že pochybovanie je formou myslenia a myslenie je možné, iba ak existuje niekto, kto myslí. Takto dospel k záveru, že samotný fakt myslenia (pochybovania) je potvrdením toho, že existujem (myslím a z toho vyplýva, že som). No súčasne platilo aj opačne: to, o čom nie je možné myslieť, to neexistuje. Myslenie sa stalo základom pre existenciu. Toto malo niekoľko významných dôsledkov. Poznanie sa stalo nielen kritériom existencie, ale súčasne nadobudlo aj formu ovládania poznaného, moci nad bytím a pravdou. Pravda v podobe modernej vedy nadobudla charakter úžitku a použiteľnosti dovtedy skrytých tajomstiev a zákonov sveta a prírody v prospech ľudstva. Ich meraním, pozorovaním, skúmaním sa stali nielen využitelnými, ale súčasne aj predvídateľnými a ovládateľnými. Pravda prestala byť vecou poriadku sveta, prestala byť niečím bytostným, stala sa vecou myslenia. Len

pripomeňme, že v takomto chápaní pravdy sa existencia Boha, Božia pravda, Božie zjavenie nedali nijako skúmať a dokázať. Svet viery a svet rozumu sa oddelil. To „božské“ dostalo miesto kdesi v „nebesiach“, tu na zemi bol vytvorený priestor pre vládu človeka, jeho rozumu a schopností. „Pozemské“ – prirodzené sa stalo autonómnyim oproti „nebeskému“ – nadprirodzenému. Prakticky to znamenalo vznik „prirodzeného vesmíru“, „prirodzenej prírody“, „prirodzeného človeka“, „prirodzenej spoločnosti“ atď., ktoré sa stali alternatívami k „Božiemu stvoreniu“ a „Božiemu obrazu“. Svet, ktorý by bol skutočne pochopiteľný len prostredníctvom vzťahu s Bohom, čiže ktorého pravdivosť by bola daná dialógom s Bohom, sa síce nestratil, nezanikol úplne, ale postupne bol vytláčaný na okraj novým prístupom.

V úvode charakterizovania koncepcie pravdy v moderne sme spomenuli, že moderna súčasne pokračuje a súčasne odmieta kresťanský pohľad. Doteraz sme si viac všímali to, v čom odmieta kresťanský pohľadom na pravdu. V čom je to pokračovanie?

Dobre to vystihuje nasledovný text A. Rajskeho (2012, s. 64-65):

„Moderna, ktorá mala záujem odpútať sa od náboženských a metafyzických prameňov univerzalizmu, síce deklarovala emancipáciu človeka, no nezanechala „teleologické“ videnie sveta – v zásade iba preformulovala biblickú reč o spásе ľudstva do racionalisticko-vedeckého jazyka a na miesto transcendentnej záruky jednoty a celku postulovala predstavu o večnom pokroku, imanentnom sebarozvoji a sebaoslobodzovaní človeka. V modernistických koncepciách, rovnako si nárokuje na bezvýhradný výklad sveta, bolo eliminované transcendentné ukotvenie prirodzenosti a bolo subjektivizované vnímanie sveta a človeka. Tzv. veľké príbehy moderny (osvietenská emancipácia, idealizmus, historicizmus, marxizmus, freudizmus a pod.) sa zo súčasného hľadiska ukázali síce ako úrodné a pokrokové, no zároveň aj ako homologizačné, centralistické, kolonizačné, rasistické, násilné. Západ tak vo svojej histórii spoznal aj poľutovaniahodné paradoxy, keď v mene „univerzálnej pravdy“ dochádzalo k mocenským a ideologickým zneužitiam ideí ako prostriedku kultúrnej hegemonizácie.“

Precitnutie z idey pokroku vďaka osvietenému rozumu nastalo v priebehu pár desaťročí dvadsiateho storočia: 1. svetová vojna, veľká hospodárska kríza, nástup politických totalitných režimov (komunizmus, fašizmus, nacizmus a iné), 2. svetová vojna a pod. Všetko dôsledne a racionálne zdôvodnené. Výsledok hľadania univerzálnej teórie o skutočnej ľudskosti, o skutočnom ľudstve, výsledok vzniku techniky, ktorou človek najprv svet spoznával, neskôr ovládal vo svoj prospech až nakoniec prešiel k ovládaniu iných ľudských bytostí atď.

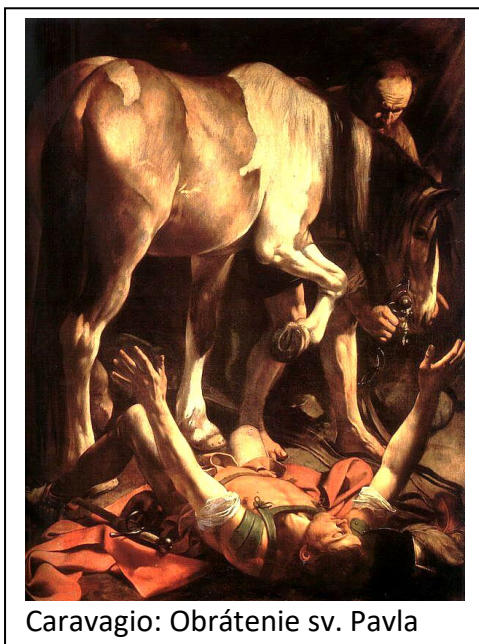
Snaha nahradiť pôvodný božský koncept pravdy (Boh ako stvoriteľ a spasiteľ sveta) konceptom prirodzeným, ľudským (ľudstvo, nad-človek ako stvoriteľ nového sveta, ako stvoriteľ, protagonista pokroku, záchranca sveta, riešiteľ všetkých nedostatkov pokazeného sveta) zlyhala. Ukázala sa ako príliš ambiciózná, presahujúca možnosti človeka a zároveň ešte stále príliš ovplyvnená kresťanstvom.

STREDOVEK – KRESŤANSTVO – ADAEQUATIO

Ak chceme porozumieť kresťanskému chápaniu pravdy, je nutné chápať, ako kresťanstvo vzniklo, či lepšie povedané poznať príčinu, prameň, z ktorého kresťanstvo pochádza. Odpoveď je všeobecne známa. Tou príčinou je Ježiš z Nazareta, židovský učiteľ, ale predovšetkým: Boží

Syn. Inak povedané, kresťanstvo stojí na tom uznaní pravdy, že Boh sa stal človekom a týmto „Bohom na zemi“, bol Ježiš. Kresťanské chápanie sveta a pravdy pochádza z toho, že celé dejiny Božieho odhaľovania, Božej prítomnosti, Božích zásahov do dejín ľudstva a predovšetkým do dejín Izraelského národa v osobe Ježiša, Pomazaného (gr. christos, hebr. mesiáš) dosiahli svoje úplné završenie. Kresťanské chápanie pravdy teda spočíva v tom, že Ježiš JE pravda. To samozrejme súvisí so všeobecnejším tvrdením, že Boh JE pravda, že iba v ňom, vo vzťahu s ním, každá vec, každá bytosť je alebo sa stáva skutočne pravdivou. V kresťanstve iba Boh pozná skutočnú pravdu o všetkom. Kresťanstvo takto prináša niečo zásadne špecifické, čo nenachádzame v žiadnom inom náboženstve ani kultúre: pravda nie je len nejakou neosobnou, rozumovom štruktúrou, nie je to len záležitosť „správneho poznania toho, aký je svet“. V kresťanstve je pravda konkrétnou osobou, Ježišom. Preto pravda nie je v prvom rade len výsledkom vlastného výskumu, uvažovania, dokazovania, ale je predovšetkým odhalením sa, zjavením sa Boha. Hľadanie pravdy nezačína v človeku, v jeho myslení, v jeho názoroch. Naopak, začína stretnutím, Božím ukázaním sa a následne je objavovaná v dialógu s Bohom, špeciálne v nasledovaní Ježiša.

Príkladom takéhoto chápania pravdy sú životy mnohých kresťanov, spomenieme len dvoch všeobecne známych: Šavla z Tarzu, známeho ako apoštola Pavla a Augustína Aurélia.

Caravaggio: Obrátenie sv. Pavla

Kto to bol Pavol z Tarzu? Výborný, učený, horlivý žid, ktorého pôvodné meno bolo Šavol. Mal vynikajúce vzdelanie v židovskej náuke, ale súčasne poznal aj grécke filozofické učenie. Tento Šavol bol presvedčený, že kresťania, nová židovská sekta, ktorú volali „Cesta“, nielenže protirečí pravej náuke židovského náboženstva, ale priamo ju zneuctvuje. A tak... (úryvok z Biblie, Skutky apoštolov, 9, 1-8)

„1 Šavol ešte stále dychtel po hrozbách a zabíjaní Pánových učeníkov. Išiel teda k veľkňazovi 2 a vyžiadal si od neho listy pre synagógy v Damasku, aby mohol stúpcov tejto Cesty, mužov i ženy, ak tam dajakých nájde, v putách priviesť do Jeruzalema. 3 Ako šiel a blížil sa k Damasku, zrazu ho zalialo svetlo z neba. 4 Padol na zem a počul hlas, ktorý mu hovoril: „Šavol, Šavol, prečo ma prenasleduješ?“ 5 On povedal: „Kto si, Pane?“ A ten: „Ja som Ježiš, ktorého ty prenasleduješ. 6 Ale vstaň, choď do mesta a povedia ti, čo máš robiť.“ 7 Muži, čo ho sprevádzali, stáli ako

ohromení, lebo hlas počuli, ale nikoho nevideli. 8 Šavol vstal zo zeme, otvoril oči, ale nič nevidel. Vzali ho teda za ruku a zavedli do Damasku.“

To, čo Šavol zažil, nebola argumentácia medzi znalcami Biblie (akú veľmi dobre poznal zo svojich štúdií), nebola to ani dišputa filozofov, bolo to „osobné zjavenie“, stretnutie s Ježišom, zahaleného vo svetle. Stretnutie, ktoré bolo pre neho základom pre zmenu myslenia, čiže pre osobnú konverziu, stretnutie, ktoré mu ukázalo, že dôvody prenasledovania učeníkov Ježiša, nie sú „pravdivé“.

O niekoľko storočí neskôr sa slávny hovorca rímskeho súdu, Augustín, jeden z výborných žiakov rečníckej školy, stretáva s kresťanom Ambrózom (biskup), ktorý prišiel pred cisárovnú žiadať spravodlivosť pre rímskeho vojaka...

Ambróz k Augustínovi: Počul som, že ste nasledovateľ Maniho (Mani - vodca náboženskej sekty).

Augustín: To je pravda.

Ambróz: Takže, mám tu Manichejca, dvoch ariánskych kresťanov, jedného tradičného pohana a prívrženca Mitra. Človek sa pýta, kde sa nachádza pravda?

Augustín: Alebo či ju človek vôbec môže nájsť!

Ambróz: Nie, Augustín! Nie. Človek nenachádza pravdu. Pravda si musí nájsť človeka.

(úryvok z filmu *Svätý Augustín*)

Philippe de Champaigne, S. Agostino, 1645-50, Los Angeles County Museum of Art

Príbeh Augustína pokračuje a opäť tá „istá“ postupnosť objavovania pravdy: od pravdy, ktorá sa nachádza v slovách, v argumentovaní, v dokazovaní (Augustín je predseda hovorcom oficiálneho rímskeho súdu, musí vedieť hovoriť presvedčivo aj v prípadoch, že súd nemá pravdu), Augustín objavuje pravdu reálnej, skutočnej osoby. Stretáva sa s Ambrózom a ten mu opisuje život Ježiša, vovádza ho do tajomstiev jeho života...

Ako píše A. Rajský (2010, s. 47-48): Augustín, „vo svojich dielach zdôrazňuje základné presvedčenie, že Boh nie je len objektívny vrchol bytia, Absolútny Logos, Stvoriteľ sveta a Posledný účel univerza, ale je aj vnútorný princíp, osobný človeku. Boh je intimior proprium meum (moje vnútorné ja – pozn. autora), pôvodný zdroj individuálneho bytia, najhlbší dôvod osobného duchovného života. (...) Augustín však umiestňuje pravé poznanie pravdy do oblasti mystiky, do intimity svojho vnútra, v ktorom človek bezprostredne nazerá, bez sprostredkovania znakov, slov, obrazov. (...) neúnavne zdôrazňuje Božiu transcendenciu i ľudskú subjektivitu. Tieto dve pozície vytvárajú dramatickú antinómiu, ktorá bude pretrvávajúť vo všetkých formách kresťanskej filozofie. Naše poznanie Boha je len similitudo (podobnosť – pozn. autora), ku ktorému dochádza v nižšej rozumovej prirodzenosti, neadekvátnej svojmu predmetu, avšak schopnej udržať v sebe podobu božského (De Trinitate, 1. IX, c. 11, n. 16). Ľudská myseľ nedokáže vytvoriť v sebe poznanie Boha. Kto si myslí, že pozná Boha, ten nepozná Boha, ale pozná niečo, čo nie je Boh: „Ak to totiž pochopíš, nie je to Boh“; „Čokoľvek veda pochopí, to je obmedzené chápaním vedy“. Poznanie Boha musí stále sprevádzať uznanie nekonečnej disproporcie poznávaného predmetu. (...) Myseľ nemôže „pochopiť“ Boha, ale môže z neho načierať, a tak sa mu pripodobňovať: „Čím viac sa priblížiš k podobnosti, tým viac pokročíš v láske a tým viac začneš vnímať Boha.“ Dialektika hľadania a nachádzania je pre Augustína typická: „Hľadáme, aby sme nachádzali a nachádzame, že musíme ďalej hľadať.“ Na tejto ceste „zdola“ dáva Augustín pozitívny zmysel tomu, čo je pominuteľné, lebo naznačuje nepominuteľné, ktoré je zdrojom ľudského poznávania „na ľudský spôsob“.

Ako môžeme vidieť, kresťanské chápanie pravdy vychádza z toho, že Boh – Ježiš je základom, príčinou všetkého, čo existuje (je Stvoriteľ), ale súčasne aj jeho zmyslom (Spasiteľ). Presne tak, ako to nachádzame v jednom z významných textov Biblie – v 1. kapitole Jánovho evanjelia:

V kresťanskom chápaní teda pravda nie je niečo, čo vzniká v našom rozume, ale čo je vytvorené Bohom, skrze Ježiša a my to prostredníctvom rozumu v dialógu s Bohom môžeme objavovať. Pravda nie je niečo, čoho sa môžeme zmocniť, ale naopak, môžeme sa jej vydať a ona sa „zmocní“ nás. Ako sme už spomenuli, pravda sa objavuje prostredníctvom konverzie, vnútornej očisty. Nie je možná bez vnútornej zmeny. Ide o neustálu cestu k „plnosti pravdy“, ktorá je v Ježišovi. Kresťanstvo, podobne ako grécka filozofia, uznáva, že existuje tzv. **PLNOSŤ PRAVDY**. Bytie, osoba Ježiša, ktorá dáva skutočné vysvetlenie všetkému ostatnému. Avšak tento koncept znamená, že skutočná pravda presahuje možnosti ľudského rozumu, transcenduje ho. Úlohou človeka preto nie je pravdu ovládnuť, univerzálne porozumieť, ale ostať jej súčasťou – ostať s ňou vo vzťahu a nechať sa ňou viesť. Dalo by sa to vyjadriť tak, že úlohou kresťana je žiť v pravde. Takýto koncept má však aj svoju odvrátenú stránku: ako o tom píše aj úryvok Jánovho evanjelia, stále je možnosť pravdu nepriať, odmietnuť, zastaviť sa v jej objavovaní. Žiť „v“ pravde ešte automaticky neznamená, žiť „podľa“ pravdy.

- 1** Na počiatku bolo Slovo a Slovo bolo u Boha a to Slovo bolo Boh.
- 2** Ono bolo na počiatku u Boha.
- 3** Všetko povstalo skrze neho a bez neho nepovstalo nič z toho, čo povstalo.
- 4** V ňom bol život a život bol svetlom ľudí.
- 5** A svetlo vo tmách svieti, a tmy ho neprijali.
- 9** Pravé svetlo, ktoré osvecuje každého človeka, prišlo na svet.
- 10** Bol na svete a svet povstal skrze neho, a svet ho nepoznal.
- 11** Prišiel do svojho vlastného, a vlastní ho neprijali.
- 12** Ale tým, ktorí ho prijali, dal moc stať sa Božími deťmi: tým, čo uverili v jeho meno,
- 13** čo sa nenarodili ani z krvi, ani z vôle tela, ani z vôle muža, ale z Boha.
- 14** A Slovo sa telom stalo a prebývalo medzi nami. A my sme uvideli jeho slávu, slávu, akú má od Otca jednorodný Syn, plný milosti a pravdy.
- 16** Z jeho plnosti sme my všetci dostali milosť za milosťou.
- 17** Lebo ak zákon bol daný skrze Mojžiša, milosť a pravda prišli skrze Ježiša Krista.
- 18** Boha nikto nikdy nevidel. Jednorodný Boh, ktorý je v lone Otca, ten o ňom priniesol zvesť.

Na tento problém, že objavovať pravdu nie je dané iba tým, že máme rozum, poukazuje aj **klasická definícia pravdy**, ktorú preberá aj kresťanská filozofia a v ktorej sa vyjadruje podstatná dynamika rozvoja mysliaceho človeka: **pravda je „pripodobnenie“ rozumu voči „veci“** (lat. *veritas est adaequatio intellectus et rei*). Túto definíciu, ktorú reprezentuje napr. učenie Tomáša Akvinského, čiastočne priblížme:

1. Základom, **príčinou poznávania pravdy je to, čo označuje pojem „res“ – vec**. Nie je to však len nejaký materiálny predmet, vec, ale v podstate všetko, čo dokážeme vnímať, poznávať. Kresťanstvo vychádza z toho, že svet sa nám dáva, otvára, prihovára. Boh je darcom života aj sveta.
2. Táto **„vec“ pôsobí na náš rozum**, ktorý je do istej miery uspôsobený na poznávanie a rozvíja sa „dialóg“ medzi túžbou človeka spoznávať a svetom, ktorý je darovaný Bohom na spoznávanie. Kresťanstvo v tomto smere, podobne ako grécka filozofia, **vychádza z predpokladu základnej harmónie medzi ľudským rozumom a svetom okolo nás**. Predpokladá, že rozum je schopný, do istej miery, spoznávať svet, aký naozaj je. Základom

tohto predpokladu je to, že človek je Božím obrazom (Imago Dei), je stvorený skrze Ježiša a že rozum je jedným zo základných znakov ľudského bytia.

3. Pôsobenie „veci“ na rozum spôsobuje, že **naš rozum sa mení, rozvíja sa, stáva sa cnostným. Rozum sa pripodobňuje (stáva sa adekvátnym - „adekvuje sa“)** tomu, čo spoznáva. V takomto zmysle nie je jedno, čo spoznáваме a ako to spoznáваме. Kresťanská náuka často hovorí aj o pomýlenom rozume, resp. o hlúposti (ako opaku múdrosti). Môžeme zdôrazniť, že samotný **fakt, že máme schopnosť poznávať, myslieť, ešte neznamená, že spoznáme pravdu**, že budeme myslieť správne.
4. Preto kľúčovou schopnosťou poznávajúceho človeka je pokora, bázeň pred Bohom a tým, čo On sám hovorí a koná vo svete. Kresťanská pokora povstáva z toho, že človek je oslovený a že Boh s ním chce viesť dialóg. Pokora je v prvom rade uznaním, že nie človek je tvorcom sveta ale Boh a že iba spolu s Bohom – Ježišom, je možné objaviť skutočný význam sveta – teda pravdu.
5. Z takéhoto hľadiska významnými prameňmi pravdy sú slová a skutky zapísané v Biblii, ale súčasne aj v tzv. tradícii, náuke a duchovnej praxi Cirkvi (prax modlitby a liturgie). V hľadaní pravdy majú súčasne významné postavenie autority, učitelia ktorí garantujú správnosť vysvetlení. Z takéhoto hľadiska (význam textu, tradície a autority) je **kresťanská náuka o pravde v princípe dialogická a vzťahová. Nie je možné dospieť k pravde iba na základe vlastného uvažovania, skúmania.**

Veľmi dôležitou súčasťou kresťanského chápania pravdy je jej harmonické, integrálne spojenie s existovaním sveta a s jeho skutočným uskutočňovaním. Kresťanstvo, podobne ako grécka antika, chápe pravdu v spojitosti s bytím, existenciou, ako aj s ďalšími kľúčovými charakteristikami sveta: s dobrom a krásou. Pravda nie je len záležitosť myslenia, nie je to len názor v našom rozume. Pravda je niečo oveľa hlbšie. Z kresťanského hľadiska ak veci majú byť naozaj takými, akými byť môžu, musia byť pravdivé. Napr. iba v hľadaní a nachádzaní pravdy o sebe je človek skutočne sám sebou. Lenže takto sa súčasne stáva aj dobrým. Ak je niekto sám sebou, je dobrý. Naopak, ak niekto nekoná dobre, nie je sám sebou, nie je ani pravdivý. A nakoniec: byť dobrým, byť pravdivým, byť „skutočným“, znamená byť krásnym. Krása nie je len vecou „estetického pocitu“ ale dotýka sa samotnej existencie. V miere, v akej je niekto dobrý, pravdivý, skutočne sám sebou, je aj krásny.

ANTIKA – ALETHEIA

Ak chceme porozumieť tomu, akú úlohu, aký význam mala otázka pravdy v období antiky, zdá sa nám dôležité hneď na úvod napísať, že to bola otázka bytostná, kľúčová, zásadná. Aj na nej totiž stojí vznik toho, čo nazývame filozofia. Filozofia, ako hľadanie, láska k múdrosti, nie je vlastnenie, pamätanie si informácií a schopnosť ich správne a možno aj presvedčivo prezentovať, ako to učili napr. sofisti.

Otázka o pravde totiž vznikla vtedy, keď pravda prestala byť samozrejmá. Keď vznikla istá „pochybnosť“ o tom, či vysvetlenia, ktoré ponúkajú mýty, viera v božské sú skutočne pravdivé. Teda, či zodpovedajú realite, ktorá nás obklopuje a ktorou sme my sami a či, a to bolo snáď ešte významnejšie, či tejto realite umožňujú uskutočňovať jej vlastný potenciál.

Vznikol tak antropologický obrat vo vedeckom myslení, ktorý presmeroval celú nasledujúcu filozofiu na človeka a „veci ľudské“. Pritom nedochádza k antropocentrickému humanizmu, k redukcii celku sveta na „mieru človeka“ (Protagoras), ale naopak, dochádza k zakoreneniu človeka, ako osobitnej bytosti, do reality, ktorá ho vo svojej skrytosti-odkrytosti (*a-létheia*) ďaleko presahuje a súčasne vyzýva k poznávacej (a inej tvorivej) činnosti. Schopnosť ľudského rozumu porozumieť svetu, odkrývať jeho *logos*, skrytý univerzálny poriadok, človeka ohromuje a súčasne zaväzuje. Človek je *zoon logon echon*, živočích rozumejúci a rozprávajúci; porozumenie kozmu človeka núti o kozme „vypovedať“ – svojím hovorením, komunikovaním, mravným konaním, činnou tvorbou, formovaním seba i spoločnosti. Ideálny metafyzický poriadok, ktorý je síce namáhavo a neúplne, ale predsa len poznateľný, určuje pôsobenie človeka, predkladá sa ako vzor (*paradeigma*) na napodobňovanie (*mimetiké techné*). Úlohou človeka je teda nazerať (*theorein*) na inteligibilnú (rozumovo poznateľnú – pozn. autora) dimenziu skutočnosti a súčasne (v tom istom akte) nazerané transformovať do *praxis*, ľudskej činnosti. Prirodzeným prostredím, ale aj prostriedkom i cieľom tejto transformácie je *polis*, organizovaná ľudská komunita, požadujúca spoločenské povinnosti a zabezpečujúca jednotlivcovi dôstojnosť a hodnotu. *Polis* predstavuje sociálnu štruktúru, ktorá poskytuje istotu, zorientovanosť vo svete, domov a možnosť sebauskutočňovania. To, že človek je aj *zoon politikon*, nie je prípadkovým, doplnkovým znakom človeka, ale jeho podstatným atribútom, spolutvoriacim ľudskú prirodzenosť“ (A. Rajský, 2010, s.40-41).

Pripomeňme, že počiatok filozofie je v údive. Údiv je to, čo nám otvára cestu hľadania pravdy, stávania sa múdrom. Pre antického človeka pravda prestala byť „informáciou“ o nevyhnutnom osude a človek prestal byť „bábkou na javisku sveta“. Filozofia prinášala zásadne nový prístup: zmysluplná usporiadanosť tzv. poriadok sveta, ktorý grécka filozofia označovala pojmom *kosmos*, bol objaviteľný a pochopiteľný. Svet prestal byť zahalený, nedostupný, ako to vyjadruje grécke slovo *léthein*, ale naopak, bolo možné jeho podstatu, princípy harmónie odhaliť, odkrýť. Práve táto ne-skrytosť, alebo tiež od-krývanie (grécky *a-léthein*), sa stalo menom toho, čo my dnes voláme pravda (opakom bolo grécke slovo *pseudestai* doslovne zakrývať, zahradiť, ale tiež aj klamať, u nás sa používa napr. pojem pseudonym ako zahalenie skutočnej identity autora). Od-krývanie (a nie vytváranie) sa stalo základným motorom, energiou toho, čo dnes voláme filozofia. Odkrývanie, ktoré hľadá pravdu „poza“ slová. Veď pojem *logos* nebol len obyčajným pojmom. Bol priamo zviazaný s hlbokou skúsenosťou života, so životom samým. Pravda bola objavená vďaka *odkrytiu, odhaleniu sa sveta*, a v tomto odhalení sa ukázal *logos*, čiže zmysel odkrytej skutočnosti (je veľmi zaujímavé, že antickí autori často opisujú situáciu, v ktorej konkrétne slovo, *logos*, zaznieva ako jej zmysluplné označenie – má teda konkrétnu dejinnú ukotvenosť). Filozofia prináša rozlíšenie medzi slovom, v ktorom sa ukazuje zmysel sveta a slovom, ktoré tento zmysel skôr zakrýva, zahmlieva.

Všimnime si, že grécka filozofia podobne ako neskôr kresťanstvo, vychádzala z presvedčenia, že rozum človeka je schopný odkrývať princípy, na ktorých stojí svet. Že rozum, hoci nie je počiatkom sveta, je v základnej symbióze so svetom, harmonizuje s ním, aspoň do istej miery. Táto základná harmónia však nebola zárukou „vlastnenia pravdy“. Podobne ako kresťanstvo aj grécke myslenie pozná odvrátenú stránku poznania. Svet sa predsa mohol aj zahaľovať, unikať našim pokusom o preniknutie k jeho „logu“ (teda zmyslu). Pre grécke myslenie objavovanie pravdy nebolo nič „stopercentne isté“, „jasné“, „absolútne“, „univerzálne platné“ a už vôbec nie iba čistým individuálnym presvedčením. Dôvodom toho bolo, že pravda nebola iba vecou správnosti myslenia, ale bola súčasťou bytia (myšlienka, ktorú nachádzame aj

v kresťanstve). Pravda bola akoby vo vnútri bytia, existencie, skutočnosti, nie vo vnútri našej mysle. Poznávanie sveta, objavovanie pravdy mala skutočne „dramatický“ charakter, ako dokladá známa Sokratova veta: „Viem, že nič neviem.“ V nej Sokrates na prvom mieste nevyjadruje svoju nevedomosť, ale skôr vedomie toho, že cesta za skutočným poznaním znamená cestu dialogického hľadania, skúmania, prehodnocovania. Inými slovami povedané, úsilie ísť do hĺbky života, pripustiť rôzne námietky, skúmať ich a hľadať ich zmysel. Ako sme už spomínali v úvodnej kapitole, Sokrates sám bojoval proti tomu, aby slovo múdrosť označovalo vlastnenie užitočných a všeobecných poznatkov a aby pravda „skamenela“ do uceleného systému poznania, ako sme to mohli vidieť práve v období moderny.

Posledným aspektom, na ktorý chceme poukázať v súvislosti s pravdou je jej „kozmicke-božský“ rozmer. Dá sa povedať, že práve toto je rozhodujúcim rozdielom medzi gréckou filozofiou a kresťanstvom. Na objasnenie bude slúžiť grécke slovo „*theoria*“, ktoré označovalo hlavnú úlohu filozofie – odhaľovať podstatu sveta. *Theoria* doslova znamenala „vidím božské“ (ide o doslovný preklad gréckeho *horó theion*) (L. Ferry, 2008). Lenže pojem „božský“ neoznačoval žiadnu osobu, žiadnu konkrétnu bytosť. Nebol to Boh-Stvoriteľ sveta ako v židovskom alebo kresťanskom náboženstve. Pojem božské označoval „dokonalé“ bytie, prvú príčinu, najvyššiu Ideu, najvyššie dobro. Bol to samotný kozmos, ktorý bol božský, nebola to Bytosť, ktorá by svet presahovala.

V predošlom texte sme načrtli niekoľko charakteristík ponímania pravdy v štyroch obdobiach európskych dejín. Môžeme si všimnúť, že kým prvé dve obdobia: antika a kresťanstvo uvažovali o pravde v jej bytostnom spojení s bytím, dobrom, krásou a vzťahom, moderna a následne postmoderna tieto spojenia uvoľnili až úplne odstránili. Kým antika a kresťanstvo zastávali myšlienku, že pravdu ako zmysel sveta, ako skutočný stav vecí, možno poznať, ale súčasne, že túto pravdu objavujeme, nie vytvárame, moderna zužuje pravdivosť len na to, čo je dokázateľné, zmerateľné, zdôvodniteľné a postmoderna ide ešte ďalej, bude tvrdiť, že pravda, je to, čo si myslíme, teda že jediným kritériom pravdy je to, či s tým súhlasíme alebo nie. Mienka (gr. *dóxa*), ktorá v antike tvorila začiatok hľadania pravdy, sa v postmoderne stala jedinou pravdou. V antike a kresťanstve bola pravda objavovaná VO VZŤAHU so svetom (kozmos v gréckej filozofii) alebo vo vzťahu s Bohom, prostredníctvom Ježiša a sveta (kresťanstvo). Moderna si postupne prestáva všímať svet, uprostred ktorého žijeme, zameriava sa na svet ľudského myslenia (racionalizmus) alebo si všíma len tie aspekty sveta, ktoré sú merateľné, čiže „zmestia“ sa do možností nejakého výskumného nástroja (napr. ďalekohľadu, pravítka, mikroskopu, hodín). Teda kým v antike a kresťanstve bola pravda otázkou „domova“ (tak kozmos ako aj stvorenie), v moderne sa stala výsledkom „chladného“ rozumu a v postmoderne „afektívnym presvedčením“. V antike panovala dôvera v myslenie a hľadanie pravdy, hoci cieľom nebolo „dokonalé“ „absolútne isté“ poznanie. Aj kresťanstvo v tejto dôvere pokračuje, aj keď vychádza zo zásadne iného základu: myslenie objavuje pravdu, pretože rozum je darom Božím a stvorenie je Božím výtvorom. Dôvera v myslenie stála na Božom zjavení a na viere. V obidvoch obdobiach však dôvera v myslenie stála na niečom, čo presahuje človeka a ľudstvo. Človek sa vnímal byť súčasťou sveta, ktorý ho síce zásadne presahuje, ale ktorý môže reálne spoznávať v jeho pravdivosti. Toto východisko opustila moderna a neskôr úplne aj postmoderna. Moderna zmenila základný predpoklad: to, čo bolo človekom označované za skutočné, nemohlo presahovať možnosti ľudského rozumu a

poznávania. Človek tak pravdivo spoznával iba svet, ktorý bol schopný zachytiť meraním a myslením. Svet prestal byť presahujúcim (transcendentným), ale stával sa objektívnym. Veda a technika priniesli koncepciu objektívnej, univerzálnej pravdy. Postmoderna kriticky odmietla aj tento koncept. Objektívna pravda sa stala značne diskutabilná, až nebezpečná (vojny, krízy). Kým teda moderna odmietla svet ako kozmos aj ako stvorenie a chápala ho ako niečo objektívne, postmoderna išla ďalej a miesto objektívnej pravdy prenechala individuálnemu presvedčeniu.

Otázka, ktorú si ako perspektívni vychovávateľa, učiteľia môžeme položiť, je nasledovná: Ako ja sám chápem pravdu? Aké kritériá používam (hoci možno aj nevedome), aby som o niečom tvrdil, že to je pravdivé?

No okrem toho je dôležité uvažovať nad tým, v akej situácii sa v súčasnosti nachádza pravda, pravdivosť. Máme dnes nejaké nástroje „rozumného dialógu“ alebo sme odkázaní na intuitívne, emocionálne vedené diskusie, kde sa k jednotlivým názorom prikláňame skôr podľa toho, ako sa nám to zdá, ako sa nám to páči?

Pred vychovávateľmi je však ešte aj oveľa závažnejšia otázka: Čo potrebujeme vedieť, aby sme prežili krásny, zmysluplný ľudský život? Čiže akú pravdu o živote, ktorého sme súčasťou, potrebujeme spoznávať (nie je nám daná bezprostredne), porozumieť, naučiť sa?

A čo žiaci? Aký dialóg, o čom, s nimi viesť, aby objavovali život a svet ako niečo zmysluplné, dobré, hodné rozvíjania a starostlivosti? Aby boli nadšení (nie zmanipulovaní) pre život, triedu, priateľstvo, hrdinstvo?

Aké „pravdy“ potrebujeme objaviť, aby sme objavovali krásu prosociálneho života?
Aké „pravdy“ potrebujeme objaviť, aby sme objavovali krásu vytvárania spravodlivej, solidárnej spoločnosti, skutočnej občianskej demokracie?

OTÁZKY NA UVAŽOVANIE

- *Aký je súvis medzi pravdou a skutočne ľudským životom?*
- *Ako znie a čo znamená „klasická“ definícia pravdy? V čom je jej kritika?*
- *V čom je rozdiel medzi anticko-gréckym a kresťanským chápaním pravdy?*
- *Čo sa považuje za pravdu v moderne-novoveku a v postmoderne? V čom sú nedostatky takéhoto chápania pravdy?*
- *Čo znamená veta: „Objektívna pravda neexistuje, každý má svoju vlastnú pravdu?“ Aké sú nedostatky tohto tvrdenia?*
- *Aké sú príklady jednotlivých koncepcií pravdy z bežného života?*
- ***Ktorý zo štyroch historických konceptov (antika, kresťanstvo, moderna, postmoderna) považujete za zmysluplný? Prečo?***

doplňujúca literatúra :

LIESSMANN-ZENATY, s. 19-29; MICHÁLEK, s. 33-50; WIESENGANGER (2012);

3.FILOZOFIA A OTÁZKY O DOBROM ŽIVOTE

VOVEDENIE DO TÉMY

Našu úvahu o dobre začneme nasledovnou ukážkou:

Stojíte pred školou a kdesi pár krokov od vás sú oni. Vlastne nie, nie sú. Odchádzajú. Vaši deviataci. Rozlúčka bola krásna, milá, slzičková. Až prišla táto chvíľa. Vy ostávate, oni idú. Ešte si mávate, ale o chvíľu sa už nevidíte. Odišli.

Smútok? Áno. Slzy? Tiež. A predsa aj čosi iné. Hrdosť, radosť, spokojnosť, priateľstvo. Práve ste videli odchádzať deviatakov, ktorí vedia, kým chcú byť. Neboja sa prekážok, sú priateľmi na „život a smrť“, obstáli v ťažkých skúškach partie, keď jeden z nich začal kraďnúť a šikanovať. Ani to učenie nebola pre nich ružová záhrada. Zo začiatku vôbec, len potom akosi zafungovala zvedavosť, bádanie, usilovnosť, húževnatosť a čestnosť.

Byť s nimi nebolo vždy ľahké, ale naučili sa, že vlastný prospech či úspech nie je to najdôležitejšie.

Stali ste sa svedkom premeny „detí“ na skutočných priateľov, „bojovníkov“ za pekný a hlboký život.

Áno, bolo to občas ťažké, ale tie momenty, keď po týždňoch prišiel za vami „on“ a povedal, že už nikdy viac nechce ubližovať svojim spolužiakom a urobí všetko preto, aby si navzájom v triede pomáhali, keď na najbližšej triednickej hodine vystúpil pred celou triedou, ospravedlnil sa a poďakoval im, že napriek všetkému mu dali ďalšiu šancu. Alebo okamih, keď ste pred záverečnou písomkou náhodne vošli do triedy niečo vybaviť a „deti“ sa navzájom skúšali a pomáhali si spomenúť na poznatky, ktoré niekto zabudol.

Vidíte tie roky. Roky cesty, roky maličkých osobných premien a premeny jednej partie obyčajných, občas unudených a občas takmer zdigitalizovaných detí.

„To už ani nie je pravda“, poviete si. Keby to však pravda, krásna pravda nebola!

Skúste si odpovedať na tieto otázky:

- Aké pocity vo vás vyvoláva predošlý opis? Je to reálne? Alebo príliš naivné?
- Zažili ste už niekedy niekoho „naozaj“ dobrého? Čím to podľa vás bolo, že to bol „naozaj“ dobrý človek?
- Kedy, pri akých príležitostiach, pri akých skutkoch považujete seba samých za dobrých ľudí?

Pozrime sa na vyššie opísanú situáciu.

- Čo myslíte, čím to je, že sa niekto – nejaký žiak, žiačka – stane pre druhých priateľom „na život a na smrť“? Zažili ste už takéto priateľstvo? Vzťah prajnosti, pomoci, podpory atď. „prevetraný“ náročnými životnými udalosťami? (V ukážke boli spomenuté okrádanie a šikanovanie. Inými situáciami skúšky priateľstva môžu byť: to, že chceme byť obidvaja úspešní v tom istom (ale len jeden je lepší) alebo ten druhý má niečo, čo ja nemám, alebo sme obidvaja/obidve zaľúbení/é do tej istej/istého, alebo tomu druhému hrozí nejaké nebezpečenstvo (niekto si ho chce podať) a ja o tom viem, idem okolo atď. Doplňte ďalšie ohrozenia priateľstva, resp. situácie, v ktorých sa potvrdzuje pravidlo „v núdzi spoznáš priateľa“.

- Čím to teda je, že niekto sa správa, že JE priateľom?
- Je niečo také samozrejmosťou? Je normálne, že tie partie, ktoré voláme „trieda“ fungujú na princípe priateľstva?

Odpoveď poznáme: nie, automatické to nie je. A my by sme možno s pedagogickým povzdychom dodali: žiaľ, je to dosť zriedkavé. A predsa si uvedomujeme, my vychovávatelia – učitelia, že možné to je. No k tomu, aby sa medzi žiakmi rozvinulo priateľstvo, je niečo potrebné, nestane sa to len tak.

Ako tieto otázky súvisia s filozofiou?

Odpoveď je nasledovná: priateľstvo odhaľuje jeden z možných, ale nie nutných spôsobov života. Už tu vidíme prvú súvislosť s filozofiou.

Tá ďalšia súvisí s tým, že priateľstvo súvisí s dobrom, so zmysluplným vzťahom, s niečím, čo je medzi nami ľuďmi veľmi cenným, vzácnym. Priateľstvo tak odhaľuje jednu z možností (a teda aj akúsi rozmanitosť) toho, kým sa v našom živote staneme, ako sa budeme navzájom správať, ale tiež aj to, kvôli čomu sa budeme takto správať.

Skutočné priateľstvo totiž ďaleko presahuje len motív „vzájomnej pohody“ (spolu je zábava, je nám spolu dobre) alebo „vzájomného úžitku“ (pomôžeme si, spolu lepšie zarobíme, ochránime sa pred povýšeneckým spolužiakom atď.). A samozrejme, nijako sa nedá prikázať, príkaz môže byť nanajvýš na úrovni správania (čo sa aj často v škole deje, keď učiteľka prikáže žiakom, aby si navzájom pomohli alebo sa uzmierili – žiaci to spravia, ale nie kvôli samotnému priateľstvu, ale preto, lebo to dostali nariadené, a preto, lebo takto sa predsa „má správať“).

Skutočné priateľstvo odhaľuje základnú otázku človeka, otázku skôr danú životom ako rozumom: Kým sa stanem? Aký spôsob života je skutočne zmysluplný – teda uskutočňujeme prostredníctvom neho náš ľudský potenciál? Ako mám žiť, ako človek?

Všetky tieto otázky naberajú dramatickosť tvárou v tvár možnému uvedomeniu si, že „čas nášho života plynie“, či až, že náš život raz skončí. Jednoducho povedané človek má schopnosť a možnosť uvedomiť si potenciálnosť a ohraničenosť vlastného života. A vo vnútri tejto zásadnej ohraničenosti si môže uvedomiť, že **to, aký život prežijeme, akým človekom sa staneme, môžeme zásadne, ale súčasne aj iba čiastočne ovplyvniť.**

Ako sme mohli vidieť v ukážke, tieto otázky vôbec nemusia byť len akousi abstraktnou špekuláciou. Stačí si uvedomiť, že od toho, ako „dobro“ žijeme, závisí krása, zmyslupnosť, kvalita nášho bežného život. Trieda, v ktorej sú vzťahy medzi žiakmi preniknuté priateľstvom, čestnosťou, dobroprajnosťou, dobročinnosťou (prosociálnosťou) môže prežívať spoločný čas úplne inak ako trieda, v ktorej je závisť, konkurencia, klamstvo, ubližovanie, dokazovanie si sily a atraktívnosti.

Filozofovanie o dobrom, vydarenom, prekvitajúcom živote (ang. *flourishing*) vychádza z niekoľkých skúseností, napr.:

- Prítomnosť dobrých ľudí, krásne, zmysluplne žitého a prežitého života.

- Naopak prítomnosť ľudí zlých, skúsenosť s ubližovaním, nespravodlivosťou, ponižovaním. Prítomnosť ľudí, ktorých život nemá „hlavu a päť“, je plný životných únikov, strácania seba samého a zároveň plný rozbitých, konfliktných vzťahov.
- Skúsenosť s tým, čo spoločnosť vyžaduje dodržiavať ako „normy dobrého správania“ – čo sa robiť má. Naopak, čo sa považuje v spoločnosti za zlé správanie, čo býva trestané, odsudzované.
- Skúsenosť s tým, že niektoré skutky v niektorých situáciách spôsobujú radosť, pomáhajú nám rozvíjať sa, vytvárajú pekné vzťahy, pekné partie. Naopak skúsenosť so skutkami, ktoré nás deštruujú, spôsobujú bolesť, hnev, smútok, zahanbenie.
- atď.

Vo všetkých takýchto skúsenostiach sa ukazuje zásadná bytostná „otvorenosť“ človeka: sme ľuďmi, narodili sme sa ako ľudia, a predsa nemusíme žiť ako ľudia. Život a rozvoj človeka nie je daný raz a navždy našou genetickou výbavou. Nie sme nevyhnutne a úplne predurčení (determinovaní) na to, čo sa z nás stane. Človek má možnosť spolu-rozhodovať, spolu-určovať, akým človekom bude. Má slobodu (no súčasne ju musí rozvíjať), vďaka ktorej môže spolu-tvoriť vlastný život. Má možnosť nielen prijímať a reagovať, ale aj byť iniciátorom dobra, čiže hľadať, uskutočňovať, rozvíjať svoju ľudskosť.

Spolu s tým súvisí ďalšia základná skúsenosť: to, ako žijeme, významne ovplyvňuje to, akými ľuďmi sa stávame, akú ľudskosť vo svojom živote budeme uskutočňovať.

V tomto spočíva akýsi základný, bytostný aspekt – problém filozofovania o dobre, ktorý, ako vidíme, nie je len v tom, ako dobro poznáme, čo o dobre vieme, ale je ponorený oveľa hlbšie: v tom, ako žijeme (a súčasťou toho je aj poznanie a myslenie), resp. v tom, ako by sme žiť mohli a mali.

Filozofovanie o dobre preto nie je len dokazovaním, ktoré zásady, pravidlá, vlastnosti sa majú dodržiavať a ktorým sa treba vyhýbať. **Etika nie je len o nejakých normách či hodnotách. V prvom rade ide samotný život človeka, ktorý má perspektívu, možnosť (potenciu) sa rozvíjať k dokonalosti, no táto možnosť nie je nevyhnutná, nie je automatická.**

Prostredníctvom filozofovania o dobre si uvedomujeme zásadnú otvorenosť toho, kým sme a čo urobíme, resp. čo necháme urobiť s naším ľudským potenciálom. To, kým sa staneme, ako budeme žiť, sa pre nás stáva otázkou, výzvou, nielen nejakou automaticky žitou realitou.

NIE JE DOBRO AKO DOBRO

Takto filozofovanie o dobre umožňuje odhaliť základné „spôsoby“, ako môžeme byť dobrými ľuďmi. Keďže v úvodnom kurze filozofovania nie je hlavným cieľom, aby sme systematicky obsiahli všetky filozofické teórie, teraz konkrétne etické teórie, ale skôr o to, aby sme porozumeli, objavili filozofujúci spôsob uvažovania a žitia, v nasledujúcom texte predstavíme iba štyri základné teoretické aspekty.

Skôr však, ako ich predstavíme, najskôr praktická otázka (alebo tiež ukážka filozofovania o živote):

Je ráno. Je čas na raňajky. Čo si dám? Podľa čoho si vyberáme to, čo budeme jesť na raňajky?

Scenár č. 1: Uvidím, čo ponúkne chladnička, na čo mi príde chuť.

Scenár č. 2: Spočítam si predpokladanú záťaž počas dňa, koľko kalórií si môžem dodať... Pozriem do chladničky a zistím, čo treba dojesť, aby sa to nepokazilo... Spomeniem si, že potrebujem šetriť peniaze, vyberiem si jedlo, ktoré sa zmestí do rozpočtu...

Scenár č. 3: Pozriem sa na lístoček na chladničke, aký je deň a aké jedlo si môžem dnes dať. Riadim sa tým, čo mi niekto dovolil si zobrať, tým, čo sa môže a nemôže jesť.

Všetky tri spomenuté prístupy nám ukazujú niektoré aspekty – roviny toho, čo by sme mohli považovať „za dobré“ (v tomto prípade ešte nejde nutne o etické aspekty). V prvom prípade sa riadime prednostne našou chuťou, nechávame sa „zlákať“ obsahom chladničky, v našej mysli, ktorá príliš nerozmýšľa, len počúva naše túžby, jednotlivé jedlá „bojujú“ medzi sebou, ktoré zvíťazí svojou atraktivitou. V druhom prípade zvažujeme najmä to, ako jedlo ovplyvní naše zdravie alebo aký bude z jedenia nejaký ďalší úžitok. Chute idú bokom, rozum a uvažovanie – kalkulácia, porovnávanie úžitkov sú hlavné kritériá. V treťom prípade sa riadime najmä niečím, čo sa má, prípadne, čo sa nemá, nejakým pravidlom. Nemusíme úplne rozumieť tomu, aký z toho bude úžitok a dôležité nie je ani to, čo chutí. Dodržať nejaké pravidlo je rozhodujúce.

Tri spomenuté scenáre slúžia ako príklady pre tri základné aspekty toho, čo sa môže skrývať v slove „dobrý“.

- 1) V prvom prípade **zvažujeme to, čo pociťujeme, prežívame**. Vyhľadávame niečo príjemné, niečo, čo prináša potešenie, slasť, zábavu. Opakom tohto pocitu je niečo nepríjemné, bolestivé, nudné. Na tento aspekt dobra nadväzujú tzv. **hedonistické teórie** (gr. *hedoné* = slasť). Dobré je to, čo slasť prináša, zlé je to, čo naopak spôsobuje bolesť. Mottom tohto prístupu by mohlo byť: Užívaj život, ako sa len dá!
- 2) V druhom prípade **zvažujeme následky**, ktoré prináša naše konanie. Ak budú prínosné, bude z nich úžitok, zisk, získame nejakú výhodu, vtedy je to dobré. Naopak, ak naše konanie spôsobí nejakú škodu, stratu alebo to prinesie, menší úžitok, ako by sme chceli – vtedy to bude zlé. Etické teórie, ktoré zvažujú užitočnosť dôsledkov nášho konania sa nazývajú **utilitaristické** (gr. *utile* = úžitok). Mottom tohto prístupu by mohlo byť: Buď rozumný a zvažuj, čo prinesie najväčší úžitok pre čo najviac ľudí. Účel svätí prostriedky!
- 3) Tretí prístup si všíma najmä naše správanie. **Zvažujeme to, čo urobíme a či je to v súlade s nejakým predpisom, pravidlom, povinnosťou**. Ak naše konanie je v súlade, potom je naše konanie dobré. Ak nie je v súlade, potom je naše konanie zlé. Takýto etický prístup sa nazýva **deontologický** (gr. *deón* – povinnosť) alebo **normatívny**. Mottom tohto prístupu by mohlo byť: Rob, ako musíš, lebo sa to tak má! Povinnosť a pravidlá sú na prvom mieste!

Popíšte konkrétne príklady z bežného života, v ktorých dokážeme jasne identifikovať niektorý z vyššie opísaných etických prístupov.

Vráťme sa teraz k ukážke triedy zo začiatku tejto kapitoly. Nachádzate v opise triedy, ich vzťahov, niektorý z troch etických prístupov? Ponúka hedonizmus, utilitarizmus, či deontologizmus dostatočné vysvetlenie priateľstva medzi žiakmi? Aké „princípy“ musia žiaci objaviť a vytvárať podľa nich vzťahy, aby sme o nich mohli povedať, že sú priateľmi „na život a na smrť“.

Hoci môžeme povedať, že zvažovanie pôžitku, prínosu/úžitku, pravidiel/noriem tvorí našu bežnú skúsenosť s tým, čo nazývame dobrým, s tým, podľa čoho hodnotíme, či robíme alebo nerobíme „dobro“, predsa len poznáme aj iný typ skúsenosti, ktorá sa nedá vysvetliť ani pôžitkom, ani úžitkom, ani povinnosťou.

Ide o skúsenosť, v ktorej sa „to dobré“ nerozhoduje iba podľa akýchsi vonkajších pravidiel alebo podľa nášho vnútorného pocitu. Napr. keď sa nejaké dieťa venuje športu, v istom zmysle môžeme vidieť, že je tam prítomný aj rozmer dobrého pocitu (keď sa mu darí), možno aj povinnosti (trénuje podľa istého rozpisu), a aj úžitku (má lepšiu kondičku). Toto všetko by však úplne stačilo na to, aby sa to dieťa venovalo športu len tak, dostatočne dobre či priemerne. Predsa len vidíme, že niektorí chcú dosiahnuť viac. Chcú sa zlepšovať a neustále posúvať hranice toho, čo dokázali. Svoj potenciál, svoje talenty pre daný šport, nielen „užívajú“ alebo „využívajú“, ale doslova ich „rozvíjajú“. A to aj vtedy, keď už to vôbec nie je príjemné, naopak je to spojené s množstvom odriekania, námahy, aj bolesti (svalovica, únava). Nemusí to byť ani užitočné, nie je z toho nejaký špeciálny ošoh – teda okrem toho, že je to obdivuhodné (lenže pri tréningu ešte nevieme, ako to dopadne). A konečne, takéto rozvíjanie talentov sa nedá robiť ako plnenie povinnosti, príkazu, pretože povinnosť je všeobecná a nevie definovať jedinečnosť našich schopností. Dieťa teda môže rozvíjať svoje talenty kvôli tomu, aby čo najlepšie, ako to dokáže, vedelo niečo urobiť. Rozvíja sa nie na základe kritérií niekoho iného (rodič, tréner, spoločnosť, škola), ale vzhľadom na svoje možnosti nejakým byť, resp. nejako sa správať, niečo urobiť.

Tento príklad môžeme preniesť aj do oblasti dobrého správania, dobrého života. Je to práve tá skúsenosť, keď je niekto dobrým aj vtedy, keď je to ťažké, keď mu to prináša nejakú námahu, bolesť alebo keď niečo doslova stráca. Je dobrým, aj keď mu to nenariaďuje žiadna povinnosť, neexistuje žiadne pravidlo, aby tak musel konať.

Nachádzate nejakú podobnosť medzi takýmto chápaním dobra a príbehom triedy, zmeny vzťahov v triede?

4) Tento štvrtý prístup sa označuje ako prístup **cnosti**. Jeho mottom by mohlo: „Vytváraj najkrajší z možných svetov a preto ži najkrajší život, ako môžeš. Staň sa výnimočným človekom!“ Byť cnostným (gr. *arête* - grécke „ar“ je symbolom vždy toho najlepšieho) znamená starať sa o svet a druhých podľa svojich najlepších daností, čo predpokladá to, že sa stávame výnimočnými.

Zmyslom cnosti však nie je stať sa výnimočným sebastredným individuom. Práve naopak, cnosť sa rozvíja vo vnímaní takých typov konania, ktoré relativizujú zameranosť na seba samého a na aktivity, ktorými dosahujeme dobro pre nás samých oddeľujúc sa od okolitého spoločenstva a sveta. **Cnosť nás harmonizuje, správne včleňuje (inkluduje)**, nie vyčleňuje (exkluduje) (príklad zohratej priateľskej partie vs. pohádaná trieda). Inak napísané: žiť najkrajší

život ako môžeme, nie je postojom individualizmu. „Dobro pre mňa“ totiž neznamená dobré len pre mňa, dobré, ktoré si ja definujem ako dobré podľa vlastných túžob, potrieb, snov. Naopak, ide o poctivé, úprimné, pravdivé, spravodlivé objavovanie seba a vlastných možností ako prežiť nielen krásny ľudský život, ale súčasne, ako umožniť ľuďom a svetu okolo nás, aby sa stávali stále „lepšou verziou“ seba samých. Ide teda o objavovanie „možnej“ ľudskosti, ktorá v nás drieme a ktorá umožňuje druhým a svetu okolo nás objaviť a uskutočniť ich „možnosti“. Získavanie vlastnej zmysluplnosti nie je preto samoúčelné ani chcené akosi priamo. Skôr by sme mohli povedať, že ho dostávame vďaka pohľadu von zo seba ako akýsi nepriamy dôsledok našej angažovanosti v prospech dobra druhých a života.

Preto, hoci cnosť znamená **najlepšie uskutočňovanie vlastného ľudského potenciálu** (jej účelom, zmyslom je plnosť vlastného bytia – grécky koncept blaženosti, kresťanský koncept svätosti), jedinou cestou jej rozvoja je „**účasť na dobre**“, ktoré nás obklopuje. Môžeme povedať, že cnosť začína v okamihu prijatia daru, daru krajšieho, lepšieho, zmyslupnejšieho života. Môže to byť napr. skúsenosť starostlivosti, skúsenosť s dobrým človekom, vďaka ktorým sa aj v našom vlastnom živote môže rozvíjať potenciál byť dobrým. Takýto spôsob dobrého života a konania je v protiklade s tým, ktorý sa stará o seba samého a dobro druhých ľudí a svet okolo seba posudzuje podľa vlastných potrieb a úžitku.

Rozhodujúci krok nadobúdania cnosti je **prevzatie zodpovednosti za svoj život a životy druhých** – prijatie seba ako (spolu)autora nielen vlastného života, ale života ako takého. Nepriítomnosť, nedostatok tohto základného životného postoja vedie k nejakej forme odovzdania sa osudu, ponechania vlastného života v rukách okolností, udalostí, druhých ľudí (tzv. fatalizmus). Na druhej strane je prebranie svojho života iba do svojich rúk. Je to akýsi prebytok, či nadbytok vzťahu k sebe (tzv. narcizmus), ktorý znamená, že ja sám, tí druhí, svet (príroda) sú tu pre mňa: Ja som kritériom vlastného „šťastia“. Naproti týmto „extrémom“, krajnostiam, prístup cnosti vychádza zo spomínanej harmónie: JA a svet okolo sme navzájom darom. Vďaka svetu (napr. spomínané priateľstvo) objavujem a stávam sa tým, kým som a súčasne umožňujem/napomáham, aby sa aj svet stával tým, kým môže byť.

Kým teda v prvých troch prístupoch bolo nejaké správanie dobré alebo zlé podľa nejakých vonkajších a čiastkových pravidiel alebo efektov nášho správania (napr. zvýšili sme zisk firmy, cítili sme sa potom dobre), etika cnosti za základné pravidlo považuje komplexné, celistvé uskutočňovanie, rozvíjanie potenciálu niekým byť uprostred druhých ľudí a sveta. Rozvíjanie toho, čo sa bežne označuje za cnosť (napr. čestnosť, zdvorilosť, spravodlivosť, usilovnosť a pod.), nie je preto zamerané len na nejaký výber dobrých a požadovaných vlastností, ale vyžaduje celistvý pohľad na zmysluplný ľudský život.

Jednotlivé skutky následne nie sú hodnotené len podľa jednej stránky (napr. aký mám ja alebo druhý z toho aktuálne pocit nezávisle od možných dlhodobých dôsledkov, alebo aké budú následky môjho správania, alebo či je moje správanie, nezávisle od môjho motívu, či pocitov v zhode s nejakým predpisom), ale sú hodnotené celistvo: z hľadiska etiky cnosti je možné za dobré konanie označiť iba také konanie, v ktorom je dobro vykonané dobrým spôsobom, teda s dobrými úmyslami, s dobrými túžbami, dobrým citovým prežívaním, v ktorom proces rozhodovania a voľby bol vedený hľadaním toho najlepšieho z dobrého. Vykonanie samotného dobrého, správneho, užitočného činu nestačí, aby bol daný skutok skutkom cnosti. Rozhodujúce je aj prežívanie (pocitovanie) a úmysel (smeruje k dobrému cieľu, resp. účelu).

Z takéhoto hľadiska je cnostné konanie vždy „možnosťou uprostred iných možností“. Človek neustále hodnotí nové výzvy, situácie, v ktorých môže, ale nemusí konať a zvažuje, aké správanie bude z rôznych možností to najlepšie. V tomto je etika cnosti veľmi špecifická: vyžaduje rozumnosť/rozvážnosť (gr. *frónésis*), ale aj lásku (gr. *filia*). Rozumnosť, ktorá hľadá primeranosť, „správnu mieru“ nášho konania, hľadá správne prostriedky, ako dosiahnuť nejaký cieľ, ale súčasne potrebujeme aj lásku, pretože láska je sila, túžba, chcenie, aby sa niečo dobré rozvíjalo. Cnostné konanie nie je totiž iba to, že viem, čo by bolo najlepšie, ale spočíva v tom, že aj túžim a aj konám, aby sa to najlepšie stávalo realitou. Láska v takomto chápaní reálne tvorí novú skutočnosť, ktorá je rozpoznaná ako jedna z možností.

OTÁZKY NA UVAŽOVANIE

- *Ako spolu súvisia „dobro“ a zmysluplný ľudský život? Je potrebné alebo až nutné „byť dobrým“? Prečo? Z akého hľadiska?*
- *Aký prístup k dobru prevažoval v moderne-novoveku a v postmoderne (ponevierač, tulák, turista, hráč)?*
- *Podľa akých princípov určujú dobré a zlé konanie základné etické teórie: utilitarizmus, hedonizmus, deontologická/normatívna etika, etika cnosti?*
- *Aké sú príklady jednotlivých etických prístupov z bežného života?*
- ***Ktorý zo štyroch prístupov považujete za zmysluplný? Prečo?***

doplňujúca literatúra:

LISSMANN, K. (1994)... s. 67-97.

pomocná literatúra (nájdete bližšie informácie k hedonizmu, utilitarizmu a deontologickej etike: RAJSKÝ, A. (2021) Dejiny etických teórií pre študentov pedagogiky [elektronický zdroj] Trnava : Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2021, 107 s. ISBN 978-80-568-0417-9. (nájdete online: <https://pdf.truni.sk/veda-vyskum?e-kniznica#online>)

4. FILOZOFIA A OTÁZKY O ŽIVOTE V SPOLOČENSTVE

VOVEDENIE DO TÉMY

Podobne, ako pri iných témach, filozofovanie sa pre nás stáva príležitosťou premýšľať o základných podmienkach zmysluplného ľudského života. K týmto „podmienkam“, okrem bytia, pravdy, dobra, krásy, transcendentna patrí aj vytváranie vzťahov medzi ľuďmi – vzťahovosť (relacionalita) a následne vytváranie rôznych foriem zoskupenia – spoločstiev.

Prečo sú/môžu byť ľudské vzťahy také podstatné pre zmysluplný život? V čom tento ich význam spočíva?

Zdalo by sa, že odpoveď je až banálna, a to, že si ani nevieme predstaviť život mimo akýchkoľvek vzťahov. Jednoducho, človek je bytosť spoločenská (ako sa bežne tvrdí) a vzťahy sú našou každodennou nutnosťou. Tí druhí nás obklopujú, žijeme v nejakej partii, pochádzame z nejakej rodiny. Zdá sa teda, že byť súčasťou nejakého spoločenstva je danosť, ktorá k človeku akosi bezprostredne, samozrejme patrí.

Všetko by to bola pravda, keby sme neboli svedkami, či už priamo zainteresovanými alebo len „z počutia“, vzťahov, ktoré sú nielen zredukované na fyzickú blízkosť tiel v jednom priestore (napr. nefungujúca rodina, kde domácnosť je skôr hotelom ako domovom) alebo napríklad aj takých, ktoré sú zamerané priamo na ubližovanie či až likvidáciu toho druhého/tých druhých (skúsenosť totalitných spoločností, skúsenosť segregácie, veľmi špecificky problém násilia v domácnosti a iné). Špecificky by sme sa mohli zamerať aj na vzťahy zredukované na mediálnu komunikáciu, v ktorej virtuálne médium nahrádza fyzickú blízkosť, spoločné zažívanie jedného priestoru (napr. rozdiel medzi hraním futbalu na ihrisku a cez sieť).

V týchto a mnohých ďalších prípadoch sa ukazuje, že samotný vzťah ešte nemusí znamenať „zmysluplný ľudský vzťah“. To, že sme „vedľa-seba“, nejako „popri-sebe“ ešte nemusí automaticky znamenať, že žijeme „s-druhými“ a už vôbec to nemusí znamenať, že žijeme „pre-druhých“. Stačí si všimnúť fenomén davu, masy.

Z takéhoto hľadiska sa ukazuje analógia medzi zmysluplnou ľudskosťou a zmysluplnou vzťahovosťou. Samotný fakt, že niekto je človekom, nemusí automaticky, nevyhnutne znamenať, že bude prežívať zmysluplný ľudský život. Podobne: byť vo vzťahu s niekým, byť súčasťou nejakej partie, rodiny, ešte automaticky, nevyhnutne neznamená, že daný vzťah, partia sú žité ľudsky zmysluplne, hodnotne, dobre.

Z tým súvisí niekoľko zásadných otázok:

1. Čo to znamená, že vzťah, život v spoločenstve sú niečo potrebné či nutné pre zmysluplný život človeka?
2. Aké vzťahy sú skutočne ľudsky zmysluplné?

ANTIKA: POLIS

Čo to bola „polis“? Bežne sa tento grécky pojem prekladá ako mesto, hlavné mesto, ale aj obec, domov, občianstvo (porov. H. Panczová, 2012). Všimnime si však istú dvojtvrnosť tohto slova: označuje niečo materiálne – mesto ako „zhluk“ budov, ciest, obchodov atď., ale súčasne aj niečo nehmotné, ideové – princípy, idey, ktoré dávajú tomuto „materiálnemu“ zhluku nejaký zmysel, dôvod. Práve z tohto druhého hľadiska slovo *polis* označovalo určitý typ spoločenstva ľudí, ktoré bolo jasne odlišené od iného známeho spoločenstva ľudí: rodiny, resp. domácnosti (gr. *oikos*). Kým *polis* bolo spoločenstvo verejné, domácnosť bolo spoločenstvo súkromné.

Rodina a domácnosť slúžili na to, aby boli zabezpečené životné potreby a nutnosti človeka. V domácnosti sa žil život zameraný na záujmy, potreby, záľuby členov domácnosti. V chápaní antických Grékov takýto život síce zabezpečoval prežitie, majetok, pôžitok a pod., ale neumožňoval jeho členom uskutočňovať najvyššie schopnosti a možnosti človeka. Dôvod bol ten, že takýto život bol podmienený nutnosťou nášho prežitia (doslova potrebami nášho tela, potrebami materiálneho sveta, majetku). Takýto život sa riadil starosťou o každodenné potreby, bol to život v zaneprázdnenosti, ustaranosti (gr. *ascholia*) o potreby života.

No ideálom antického chápania spoločenstva bolo prekonanie takejto zameranosti na „prežitie“, či „blahobyť“. Gréci si všímali, že človek je živočíchom, ktorý dokáže viac a ktorý je schopný vytvárať aj niečo viac. Práve *polis*, ako špecifický typ spoločenstva, mala presahovať zameranosť na svoje vlastné, súkromné životné potreby a nutnosti. Ako?

Tým, že umožňovala, aby jednotlivec prekonával svoju „zakorenenosť do zeme“, aby sa prestal starať o životné potreby, ale aby vytváral z vlastného života príbeh hrdinu. Príbeh človeka, ktorý nebude „kopírovať“ iných, nebude „obmedzený“ či „vymedzený“ životnými potrebami, ale bude konať na základe vlastnej iniciatívy – teda v slobode, nepredvídateľne, neopakovateľne, jedinečne. Tu malo svoje miesto rozprávanie, pripomínanie, napodobňovanie a úsilie o prekonanie hrdinských činov slávnych hrdinov, tu malo svoje miesto divadlo ako stále „zhmotňovanie“ príbehov skutočného života, tu malo svoje miesto stále vedenie dialógu a pretekov, v ktorých sa udržiavali tradície „veľkých a slávnych ľudí“ a prostredníctvom ktorých sa členovia *polis* mohli tiež stať „veľkými ľuďmi“. Takéto spoločenstvo - *polis* – bolo oslobodené od potrieb života. Neriadilo sa už viac iba zaneprázdnenosťou, u-starostenosťou (*ascholia*), ale naopak, bolo umožnené bez-starostenosťou (gr. *scholé*). Nešlo o to, koľko kto vlastní, koľko kto zarobí, ľudia sa nestretávali kvôli obchodu a pod. V takomto spoločenstve nešlo len o „kolektívny pocit spolu-patričnosti“ či o „povinnosť spravovania krajiny“, či o zvýšenie ekonomickej efektivity mesta. Toto všetko bolo samozrejme súčasťou politických snáh obce, ale nebolo to všetko. V *polis* išlo o oveľa viac: v *polis*, uprostred iných a súčasne nám podobných, čiže v pluralite, mal každý možnosť vykonať niečo skutočne veľkolepé, zmysluplné – a Gréci by povedali – skutočne ľudské.

STREDOVEK – KREŠŤANSTVO: BRATSTVO

Z histórie vieme, že ideál antickej-gréckej *polis* sa ani samotným Grékom nepodarilo udržať príliš dlho. Skutočná realita spravovania štátu v antike mala značne odlišné spôsoby... Grécku kultúru postupne asimilovalo Rímske impérium a silný dôraz na štátnosť, právo, právny systém. V týchto historických kontextoch sa rozvíjalo kresťanstvo s novou ideou ľudského

spoločenstva, kde základnou inšpiráciou mala byť prvá komunita kresťanov. Jeden z biblických textov ju opisuje nasledovne:

⁴²Vytrvalo sa zúčastňovali na učení apoštolov a na bratskom spoločenstve, na lámaní chleba a na modlitbách. ⁴³Všetkých sa zmocňovala bázeň; prostredníctvom apoštolov sa dialo množstvo divov a znamení. ⁴⁴Všetci, čo uverili, boli pospolu a všetko mali spoločné. ⁴⁵Predávali pozemky a majetky a rozdeľovali ich všetkým, podľa toho, ako kto potreboval. ⁴⁶Deň čo deň svorne zotrvali v chráme, po domoch lámali chlieb a s radosťou a úprimným srdcom požívali pokrm. ⁴⁷Chválili Boha a boli milí všetkému ľudu. A Pán každý deň rozmnožoval tých, čo mali byť spasení. (Sk 2,42-47).

Ako môžeme vidieť z ukážky, podobne, ako antický model *polis*, aj kresťanská komunita bola spoločenstvom, ktorého základným zmyslom nebola materiálna alebo mocensko-štátna sféra. Nebolo teda zamerané na zabezpečovanie životných potrieb, na produkciu, zhotovovanie, zarábanie, ovládanie iných skupín apod. Jeho primárnym zmyslom bolo rozvíjanie skutočného a najlepšieho života s Bohom, čiže nasledovanie Ježiša, byť jeho učeníkom, byť Božím dieťaťom, Božím obrazom atď. Išlo o koncept tzv. „svätosti“ – dokonalosti v láske. Preto aj zásadným princípom vytvárania spoločenstva kresťanov mala byť spoločná oslava Boha (tzv. *liturgia*) a uskutočňovanie tzv. bratskej lásky (podľa vzoru Ježiša Krista), ako o tom píše Biblia (apoštol Pavol v liste Rimanom, 12. kap.):

³ Mocou milosti, ktorú som dostal, hovorím každému z vás, aby si nik nemyslel o sebe viac, ako myslieť treba, ale zmyšľajte triezvo, každý podľa stupňa viery, aký mu udelil Boh.
⁴ Lebo ako máme v jednom tele mnoho údov, ale všetky údy nekonajú tú istú činnosť,
⁵ tak aj my mnohí sme jedno telo v Kristovi a jednotlivo sme si navzájom údmi.
⁶ Máme rozličné dary podľa milosti, ktorú sme dostali: či už dar prorokovať v súlade s vierou,
⁷ alebo dar slúžiť v službe, alebo učiť pri vyučovaní,
⁸ či povzbudzovať pri povzbudzovaní. Kto teda dáva, nech dáva nezištne, kto je predstavený, nech je starostlivý, kto preukazuje milosrdenstvo, nech to robí radostne.
⁹ Láska nech je bez pretvácky. Nenávidte zlo, lipnite k dobru.
¹⁰ Milujte sa navzájom bratskou láskou, predbiehajte sa vzájomne v úctivosti,
¹¹ v horlivosti nechabujte, buďte vrúcneho ducha, slúžte Pánovi.
¹² V nádeji sa radujte, v súžení buďte trpezliví, v modlitbe vytrvalí.
¹³ Majte účasť na potrebách svätých, buďte pohostinní.
¹⁴ Žehnajte tých, čo vás prenasledujú - žehnajte a nepreklínajte!
¹⁵ Radujte sa s radujúcimi, plačte s plačúcimi!
¹⁶ Navzájom rovnako zmyšľajte; a nezmyšľajte vysoko, ale prikláňajte sa k nízkym. Nebuďte múdri sami pre seba.
¹⁷ Nikomu sa neodplácajte zlým za zlé; usilujte sa robiť dobre pred všetkými ľuďmi.
¹⁸ Ak je to možné a závisí to od vás, žite v pokoji so všetkými ľuďmi.
²⁰ Ale keď bude tvoj nepriateľ hladný, nakrm ho, keď je smädný, daj mu piť, lebo tým, že to urobíš, žeravé uhlie mu nahrnieš na hlavu.
²¹ Nedaj sa premôcť zlu, ale dobrom premáhaj zlo.

V kresťanskom chápaní bol život v láske k druhým podstatným prvkom skutočného ľudského života. Spoločenstvo – bratská komunita neboli len akýmsi vonkajším zoskupením osôb, ktorý by slúžil nejakým materiálno-právnym, ochranno-mocenským záujmom. Naopak, spoločenstvo v bratskej láske tvorilo vnútornú podmienku toho, aby niekto mohol byť skutočným kresťanom.

Podstatným znakom kresťanského chápania bratstva, na rozdiel napríklad od židovského náboženstva, bolo to, že bolo univerzálne inkluzívne (začleňujúce), teda nevylučovalo žiadneho iného človeka. V tomto sa líšilo tiež aj od chápania občianstva v Rímskom impériu, ktoré

rozlišovalo medzi občanmi ríše, ktorí mali špeciálne privilégia a ostatnými členmi ríše, ktorí boli podriadení voči občanom (odtiaľ aj veľký boj o rímske občianstvo).

Takýmto spôsobom spoločenstvo kresťanov vytváralo tzv. Boží ľud, ktorý mal uskutočňovať Božie kráľovstvo založené Ježišom. Takéto spoločenstvo stálo vo svojich základoch na Božom povolaní (pozri napr. skúsenosť prvej generácie kresťanov), nemalo byť „projektom ľudí“. Princípom takéhoto spoločenstva bolo preto vychádzanie zo zdrojov, ktoré sprítomňovali Ježišov život (liturgia) a učenie (Biblia, učenie).

Súčasne toto spoločenstvo malo hierarchickú štruktúru. Znamenalo to, že vedenie spoločenstva, ako aj jednotlivé funkcie sa nezískavali hlasovaním, nejakým spoločným súhlasom a pod. Mali súvisieť priamo s tým, čo bolo rozpoznané ako Boží dar, ako sa opisuje v Biblii (list apoštola Pavla Korintňanom, 12. kap.):

⁴ Dary milosti sú rozličné, ale Duch je ten istý. ⁵ Aj služby sú rozličné, ale Pán je ten istý. ⁶ A rozličné sú aj účinky, ale Boh, ktorý pôsobí všetko vo všetkých, je ten istý. ⁷ Každý však dostáva prejavy Ducha na všeobecný úžitok. ⁸ Jeden dostáva skrze Ducha slovo múdrosti, iný podľa toho istého Ducha slovo poznania, ⁹ iný vieru v tom istom Duchu a iný v tom istom Duchu dar uzdravovať, ¹⁰ iný schopnosť robiť zázraky, iný prorokovať, iný rozlišovať duchov, iný dar rozličných jazykov a iný vysvetľovať jazyky. ¹¹ Ale toto všetko pôsobí jeden a ten istý Duch, ktorý rozdeľuje každému, ako chce. ¹² Lebo ako je jedno telo a má mnoho údov, ale všetky údy tela sú jedno telo, hoci je ich mnoho, tak aj Kristus. ¹³ Veď my všetci, či Židia alebo Gréci, či otroci alebo slobodní, boli sme v jednom Duchu pokrstení v jedno telo. A všetci sme boli napojení jedným Duchom.

²⁸ A v Cirkvi Boh niektorých ustanovil po prvé za apoštolov, po druhé za prorokov, po tretie za učiteľov, potom sú zázraky, ďalej dary uzdravovať, pomáhať, viesť, dar rozličných jazykov.

Z histórie vieme, že podobne ako v prípade gréckej *polis* aj kresťanstvo ideál spoločenstva založenom na povolaní, daroch, bratskej láske, oslave Boha atď. uskutočňovalo veľmi rôznym, niekedy rozporným až protikladným spôsobom. Práve preto, ako nás učí aj filozofovanie, sme opísali idey kresťanského spoločenstva, ktoré nám poukazujú na možnosti spoločenstva, nie na ich reálne uskutočnenie.

MODERNA: SPOLOČNOSŤ

Podobne ako aj v oblasti pravdy a dobra, aj v chápaní toho, čo znamená „žiť v jednom spoločenstve“, moderna prináša niekoľko zásadných zmien, resp. úplne nových princípov, ktoré vychádzali z toho, že sa postupne vytratila spoločná, integrujúca idea, ktorá by presahovala spoločný život jednotlivcov zoskupených v spoločenstve (ako to bolo napr. v *polis* alebo v kresťanskej komunite „povolanej“ Bohom). „Božie“ ako príčina a garant života a sveta, ustúpilo ľudským schopnostiam a plánom. Toto súviselo s viacerými zmenami:

1. Humanizmus vytvára priestor pre vznik subjektivismu, individualizmu (náuka, že každý človek je jasne oddelený od okolitého sveta). V predošlých obdobiach jednotlivec chápal seba samého ako pevnú súčasť spoločenstva, bol pevne previazaný s jeho tradíciou, vďaka nemu objavoval zmysluplnosť vlastného života. No nástupom individualizmu prichádza k principiálnemu narušeniu tejto integrity. Vzťahy medzi JA a MY prestávajú byť jasné. No súčasne ľudia neprestali existovať vedľa seba v jednom priestore. Z toho vznikalo napätie, ktoré si vyžadovalo vytvorenie nového konceptu „spoločného priestoru, resp. zoskupenia indivíduí“. Toto zdôvodnenie navyše muselo spĺňať kritérium racionality: nejaká „nadindividuálna“ idea nebola vedecky, racionálne dokázateľná, hľadali sa nejaké „racionálne“ jasné a zdôvodniteľné princípy existencie ľudí „popri-sebe“.

2. Na jednej strane teda bola expanzia individualizmu. Na druhej strane bolo bytostné prepojenie božského a spoločenstva ľudí spochybnené ako neracionálne a odmietnuté. Božské bolo postupne nahradené ľudským. V moderne začína vznikať idea „ľudstva“ ako akási kolektívna identita. *Ľudstvo* nahradilo „božstvo“. A práve takáto kolektívna identita sa konkrétne zhmotňovala v zoskupení, ktoré dostalo názov „spoločnosť“. „Spoločnosť“ sa stala najvyššou inštitúciou, ktorá rozhodovala o budúcnosti spoločného priestoru jej členov a neskôr aj o nich samotných. To, čo bolo v predošlých obdobiach v moci „kozmu“ a „Boha“ prevzala do svojej zodpovednosti „spoločnosť“. „Spoločnosť“ prevzala garanciu nad tým, čo sa vo svete stane, nad jeho rozvojom, pokrokom. „Ľudstvo“ sa stalo kolektívnym subjektom (niekedy až božským), veľkým hrdinom (J. F. Lyotard, 1993), ktorý sa podujal vytvoriť dokonalý svet. Jeho východiskom bolo optimistické presvedčenie, že človek objavil metódy, ako odhaliť dovtedy skryté princípy fungovania sveta, a teda, že bude schopný prekonať vlastnú ponorenosť, odkázanosť a bezbranosť voči prírode. Išlo o nový optimizmus, že „až teraz“ človek môže uskutočniť naozaj, skutočne svoje možnosti (R. Guardini, 1992) a zaviesť tak nový, na svoj obraz utvorený poriadok (*ordo*) sveta.
3. Otázka, ktorú bolo potrebné vyriešiť, bola: kto bude reprezentovať „spoločnosť“? Kto povie, aká má byť budúcnosť, ako sa bude svet rozvíjať? Táto otázka spôsobila mnoho „mocenských“ prevratov, čiže „bojov“ o moc, revolúcií. Kto má vytvoriť nejaký nový rámec (právny, ekonomický, mocenský atď.), ktorý by zabránil vzniku individualistickej anarchie? Jednou z odpovedí bola idea národa a následne národného štátu. Národ definovaný okrem iného spoločným jazykom, dejinami a územím bol vyjadrením nového hľadania toho, čo majú jednotlivci medzi sebou spoločné, čo je to, čo nás spája. A národ mal byť reprezentovaný vlastnou štátnosťou (vlastným spravovaním – toto bola napr. argumentácia pre vznik 1. Československej republiky).
4. Dôležitou charakteristikou „spoločnosti“ bolo, že vychádzala z konceptu univerzálnej a súčasne spoločenskej prirodzenosti jej členov. Emancipovala človeka ako *spoločenskú bytosť* (čo je zásadne odlišné od pôvodného Aristotelovského *zoon politikon*). Avšak v porovnaní s *polis* je zrejmé, že „spoločnosť“ vytvára pre jedinca v nej podmienky na prežitie „ľudského rodu“, často spájané s „dôstojným ľudským životom“. No úplne sa z nej vytratil antická jedinečnosť a kresťanská svätosť.
5. Takto *spoločnosť* na rozdiel od *verejného priestoru polis* umožnila vzniku slušného „správania“ (spojenie dvoch slov ako *správne* a *konanie*), ktoré je výsledkom nevyhnutného podriadenia sa, lojality so všeobecnými dohodami o tom, ako sa majú jednotlivci v spoločnosti správať. Správanie je niečo zásadne iné ako kresťanská bratská láska alebo antické priateľstvo – je to taký typ činnosti človeka, ktorá je *spoločensky vyžadovaná* (vznik normatívnej etiky, etiky povinnosti, utilitarizmu), zafinancovaná *spoločnosťou* a ktoré umožňuje *život v spoločnosti*. Správanie je vypočítateľné, predpovedateľné – vznik správania umožnil ekonómiu ako vedu, pretože s ľudským správaním sa doslova „dá počítať“ (bolo štatisticky spočítateľné) (H. Arendtová, 2009)
6. Stále hľadanie univerzálnych, pre všetkých platných princípov, malo za dôsledok hľadanie „normálnosti“ (často priemernosti). Napr. ktorý národ je dostatočne ľudský a ktorý už nie? Čo je to normálna = správna spoločnosť? Takéto uvažovanie viedlo k totalitným režimom, keď konkrétna skupina zaviedla nejaké kritériá „normálnosti“ (národ, rasa, majetok a pod.) a podľa týchto kritérií rozdelila spoločnosť na normálnych a delikventných. Ako sme už spomínali, totalitné režimy a skúsenosť ideologického odstraňovania „nie-normálnych“ viedli k odmietnutiu základnej idey „spoločnosti“ – univerzálnej ľudskej prirodzenosti.

Pochybným sa stalo všetko normálne, priemerné, všeobecne platné pre každého a všetkých.

POSTMODERNA: NARCIS

Po moderne nenastalo žiadne obnovenie predošlých ideí kresťanskej komunity alebo gréckej *polis*. Skúsenosť totality viedla k odmietnutiu základných princípov „spoločnosti“. Do popredia sa dostal človek – jednotlivec, individuum bez kozmickej (antika), Božej (kresťanstvo), národnej-štátnej (moderna) viazanosti a prepojenosti. Išlo o rozchod s disciplinovanou demokraciou, univerzálnymi pravidlami a ideologickým donucovaním (G. Lipovetsky, 2008). *Spoločnosť* sa postupne rozkladá na masu, v ktorej je každý sám za seba. Spoločenské inštitúcie (parlament, štátne úrady, polícia, súdy, školy a pod.) sa stávajú v životoch jednotlivcov okrajovými (pokiaľ nie sú pre nich zdrojom príjmov) a napriek ich „fyzickej“ prítomnosti strácajú posledné zbytky dôveryhodnosti, zmysluplnosti a významu, kvôli ktorým vznikli a ktoré by mali sprítomňovať (na úrad ideme, keď naozaj musíme, inak ani nevieme, že existuje).

Toto všetko znamená, že *„Končí zlatý vek individualizmu, ktorý bol v rovine ekonomickej konkurenčný, v rovine domácej citový a v rovine politickej a umeleckej revolučný a rozvíja sa čistý individualizmus zbavený posledných spoločenských a morálnych hodnôt, ktoré ešte pretrvávali v dobe, kedy tón udával homo oeconomicus, rodina, revolúcie a umenie (...) narcizmus so svojou historickou ľahostajnosťou zahajuje novú postmodernosť, poslednú fázu človeka homo aequalis“* (G. Lipovetsky, 2008, s. 80). Podľa Lipovetského je individualistický narcizmus jedinou stratégiou prežitia. Tento narcizmus však nie je o rozčarovanosti, uzavretosti do seba, či do egoistických radovánok. Narcizmus, o ktorom píše Lipovetsky, je predovšetkým nová forma apatie voči „spoločnému“, voči „veľkému ľudskému projektu záchrany sveta“. To však nie je spôsobené nedostatkom (napr. že nemáme ako pomôcť alebo nevieme, v čom všetkom je treba veci meniť k dobrému), ale prebytkom (my máme všetko a oveľa viac, ako potrebujeme). Ide viac o zavŕšenie procesu personalizácie, teda o čistou zameranosť na vlastné Ja, o revolúciu potrieb, hedonistickú etiku a súčasne o „izoláciu každému na mieru“ (G. Lipovetsky, 2008, s. 85). Spolu s tým súvisí aj komunitný prvok narcizmu. Nakoľko *„najčistejšia podoba individualizmu nespočíva vo zvrchovanej asociálnej nezávislosti, ale v napájaní sa na kolektívy so špecializovanými, miniaturizovanými záujmami, (...) narcizmus sa nevyznačuje iba hedonistickým zahľadením do seba, ale tiež potrebou schádzať sa s „rovnakými“ ľuďmi“* (G. Lipovetsky, 2008, s. 21). Spoločný život nemá zmysel pre to, čo nás spája alebo pocit vlastnej užitočnosti pre druhých. To „spoločné“ skôr vytvára priestor, ktorý umožňuje dať o sebe vedieť, zdieľať svoje názory, pocity, prežívanie, problémy. *„Zdieľať iba pre samozdieľanie, vyjadrovať sa iba preto, aby sme sa vyjadrili a aby nás zaregistrovalo naše mikropublikum“* (G. Lipovetsky, 2008, s. 23). Kým bola teda moderná doba posadnutá výrobou a revolúciami, postmoderna je posadnutá informáciami a (seba)vyjadrením.

V takomto narcizme, postavenom na vášni pre sebaopoznanie a pre intímne odhaľovanie svojho Ja, sa medzi základné čnosti zaraďujú autenticnosť a úprimnosť. Kým moderna vyžadovala zdvorilosť, úctivosť, slušnosť a tým aj schopnosť nasadiť masku, narcizmus prináša úplnú úprimnosť, autenticnosť. Dôsledkom toho je, že *„je možné povedať všetko, ale bez kriku: hovorte si, čo chcete, nesmiete, ale prejsť k činom“* (G. Lipovetsky, 2008, s. 104). Narcizmus vyjadrujúci *„nechť k „vyšším“ hodnotám a cieľom (...) nie je v podstate nič iné ako „nulové*

sociálno“, totiž vzniká z prebytku zaujatia pre sociálne normy a požiadavky a funguje ako nový spôsob spoločenského ovládania duší a tel“ (G. Lipovetsky, 2008, s. 100 – 101).

--

Vyššie opísané modely spolu-žitia ľudských bytostí nám otvárajú veľmi zaujímavú perspektívu pôsobenia na triedu alebo na nejakú skupinu detí, či mladých ľudí. Je zrejmé, že inak bude vychovávateľ/učiteľ postupovať, keď bude takúto skupinu vnímať optikou postmodernity, novoveku, kresťanstva a antiky. V prvom prípade (postmoderna) bude spolu-žitie, vzájomné vzťahy členov skupiny ponechané viac na voľné vzájomné pôsobenie, ktoré bude vychádzať zo vzájomných potrieb, náklonností, antipatií. Dôležitou bude hodnota celkovej pohody, minimalizácia stresu, negatívnych, agresívnych prejavov. V druhom prípade (novovek) bude uprednostňovať jasné pravidlá a ich dodržiavanie. Dôležitými budú hodnoty spravodlivosti, dôstojnosti každého, rovnakých príležitostí a povinností. V treťom prípade (kresťanstvo, bratstvo) bude uprednostnená idea prosociálnosti, pomoci, solidarity. Kľúčovou hodnotou bude vzájomné priateľstvo v skupine. V poslednom, štvrtom prípade (antika) budú dôležitými princípmi hľadanie ľudskej výnimočnosti, excelentnosti. Dôležitými hodnotami bude udržiavanie príbehov výnimočných ľudí, aktivity zamerané na uskutočňovanie významných činností.

Vnímate tie odlišnosti medzi rôznymi prístupmi zo strany učiteľa a následne možnými cestami rozvoja triedneho spoločenstva? Otázkou teda je, ktorý z týchto prístupov by mal vychovávateľ/učiteľ uplatňovať, ktorý z princípov uprednostniť, či ktorú hodnotu zdôrazňovať.

OTÁZKY NA UVAŽOVANIE

- Čo to znamená, že vzťah, život v spoločenstve sú niečo nutné pre zmysluplný život človeka?
- Aké vzťahy sú skutočne ľudsky zmysluplné?
- Na základe akých princípov je zmysluplné nežiť len „popri-sebe“, „vedľa-seba“, ale aj „jeden-pre-druhého“? Aký je zmysel „spolu-žitia“?
- Aké je a čo znamená antické, kresťanské, moderné a postmoderné chápanie „spoločnosti“?
- Aké sú príklady jednotlivých koncepcií spoločenstva z bežného života?
- **Ktorý zo štyroch historických konceptov (antika, kresťanstvo, moderna, postmoderna) považujete za zmysluplný? Prečo?**

doplňujúca literatúra:

- BAUMANN; LIESSMANN, s. 157-169.; NANNI; WIESENGANGER (2011);

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

- ARENDOVÁ, H. (1994) *Krise kultúry*. Praha : Mladá fronta.
- AUBENQUE, P. (2003) *Rozumnost podle Aristotela*. Praha: OIKOYMENH.
- BAUMAN, Z. (1995) *Úvahy o postmoderní době*. Praha : SLON.
- COVEY, S. (2010) *7 návykov skutočne efektívnych ľudí*. Eastonebooks.
- FERRY, L. (2008) *Rozumět životu. Uvedení do filosofie pro mladou generaci*. Rybka Publishers.
- GALIMBERTI, U. (2013) *Znepokojivý host: nihilismus a mládež*. Ostrava : Moraviapress.
- GUARDINI, R. (1992) *Konec novověku*. Praha : Vyšehrad.
- LIESSMANN, K. – ZENATY, G. (1994) *O myšlení*. Olomouc : Votobia.
- LIPOVETSKY, G. (2008) *Éra prázdnoty : úvahy o současném individualismu*. Praha : PROSTOR.
- LIPOVETSKY, G. (2013) *Hypermoderní doba. Od požitku k úzkosti*. Praha : PROSTOR.
- LYOTARD, J. F. (1993) *O postmodernismu*. Praha: Filosofický ústav AV ČR.
- MICHÁLEK, J. (1992) *Co je filosofie?* Praha : OIKOYMENH.
- NANNI, C. (2008) *Uvažovať o človeku ako o osobe v ére globalizácie (personalistický prístup k výchove v súčasnosti)*. In KUDLÁČOVÁ, B (ed.) *Topológia človeka vo vzťahu k výchove a vzdelávaniu*. Trnava: PdF TU, s. 18 – 32.
- POSPÍŠIL, J. (2009) *Filosofické východiská cieľů výchovy a vzdelávání v období novověkého obratu*. Olomouc : Hanex.
- POSTMAN, N. (2010) *Ubavit se k smrti*. Praha : Mladá fronta.
- RAJSKÝ, A. (2009) *Nihilistický kontext kultivácie mladého človeka*. Trnava: TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVENSIS/VEDA.
- RAJSKÝ, A. (2010) *Ideál a ideály európskeho človeka v procese dejín vlastného sebanazerania (antropologicko-teleologický kontext)*. In KUDLÁČOVÁ, B. (ed.) *Európske pedagogické myslenie (od antiky po modernu)*. Trnava : TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVENSIS/VEDA.
- RAJSKÝ, A. (2012) *Charakteristické črty postmoderny*. In KUDLÁČOVÁ, B. – RAJSKÝ, A. (eds.) *Európske pedagogické myslenie. od moderny k postmoderne po súčasnosť*. Trnava : TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVENSIS/VEDA.
- RAJSKÝ, A. (2021) *Dejiny etických teórií pre študentov pedagogiky [elektronický zdroj]* Trnava : Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave.
- WIESENGANGER, M. (2011) *Koncepty postmoderného individualizmu a pedagogické myslenie*. In: KUDLÁČOVÁ, B. (ed.) *Topológia človeka v relácii k výchove a vzdelávaniu v období postmoderny po súčasnosť*. Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, Pedagogická fakulta.
- WIESENGANGER, M. (2012) *Charakteristické črty moderny*. In KUDLÁČOVÁ, B. – RAJSKÝ, A. (eds.) *Európske pedagogické myslenie. od moderny k postmoderne po súčasnosť*. Trnava : TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVENSIS/VEDA.

ZOZNAM POUŽITÝCH OBRÁZKOV

Všetky obrázky v tejto učebnici sú buď vlastné vyrobené obrázky, alebo obrázky zložené z jedného alebo viacerých obrázkov voľne prístupných na internete, uvedených v nasledujúcom zozname.

s. 6: Iqbal Masih, dostupné na internete:

<https://m.facebook.com/proletariatofallcountriesunite/photos/a.983702065154843/1340461422812237/?type=3>

s. 20: Rembrandt - Návrat márnotravného syna, dostupné na internete:

<https://artvee.com/dl/return-of-the-prodigal-son>

s. 22: Náš vodca, dostupné na internete: <https://www.kinema.sk/filmova-recenzia/32586/nas-vodca.htm>

s. 26: Constantine Guy – Dvojica, dostupné na internete: <https://artvee.com/dl/couple/>

s. 30: Caravaggio – Obrátenie sv. Pavla, dostupné na internete:

<https://artvee.com/dl/conversion-of-saint-paul-2>

s. 31: Philippe de Champaigne – sv. Augustín, dostupné na internete:

<https://artvee.com/dl/saint-augustine-3>

Filozofovanie pre život – život skrze filozofovanie.

Učebný text pre študentov pedagogiky

Mgr. Marek Wiesenganger, PhD.

Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, Trnava
© 2021, Všetky práva vyhradené.

Rozsah: 51 s.

Vydanie: prvé

Spôsob vydania: elektronická publikácia

ISBN 978-80-568-0448-3

Učebný text je súčasťou riešenia projektu VEGA č. 1/0056/19.